

1

ELS JUEUS I LA CIUTAT DE GIRONA

ELS JUEUS I LA CIUTAT DE GIRONA

Josep Canal i Roqueta
Eduard Canal i de Diego
Josep M. Nolla i Brufau
Jordi Sagrera i Aradilla

Pròleg

La història de la comunitat jueva de Girona es troba voltada, encara, de moltes incerteses i de punts insuficientment aclarits.

Sabem unes quantes coses, però ens en queden moltes per descobrir. I podem constatar que l'interès, la curiositat que desperta aquest tema no té encara una justa correspondència en la realització de recerques que ens ajudin a ampliar el nostre horitzó de coneixements.

Som lluny d'una preocupació acadèmica sistematitzada i organitzada i no hi ha un programa general de recerca sobre la comunitat jueva de Girona.

Aquest programa s'hauria de fer i hauria de significar l'exploració sistematitzada de tots els fons documentals iniciada per Gemma Escribà i Pilar Frago, l'ampliació d'aquesta recerca als fons notariais, l'exploració de les biblioteques i centres d'estudis internacionals especialitzats en judaica, i la preparació de campanyes d'excavació en edificis i molt especialment en l'emplaçament previsible del cementiri dels jueus de Girona.

Vivim, encara, massa de les intuïcions o de les descobertes degudes a l'atzar. I ens costa de precisar les respostes a preguntes com: quan van arribar, quants eren, com van evolucionar, on vivien, què feien, com estaven organitzats, etc.

No cal dir que en els darrers anys hem avançat. Ara però, tenim l'oportunitat de fer un pas endavant molt decisiu. Els materials documentals que ha treballat l'Associació Arqueològica de Girona sota la direcció del Sr. Josep Canal aporten dades i descobriments de gran fiabilitat.

Casa per casa, pis per pis, carrer per carrer, ens acostem amb lupa a un món desconegut que se'ns aclareix amb tota mena de detalls. Sabem on van ser les tres sinagogues, sabem que els jueus primer van viure dispersos i oberts, que només amb el temps es van concentrar, agrupar i tancar en un espai reduït i per protegir-se.

El mapa de la ciutat medieval adquireix en aquest treball una nova dimensió que aclareix molts aspectes de la nostra història urbana i molts aspectes d'una col·lectivitat humana gironina de pensament i religió diferent a la col·lectivitat cristiana, però de llengua i arrelament comuns.

Aquesta aportació és una autèntica transparència del passat. Tots els aclariments que aporta ens donen nous elements per continuar la reconstrucció global de la nostra història passada.

Joaquim Nadal i Farreras
Alcalde de Girona

Presentació

La ciutat de Girona, per la seva llarguíssima història, disposa d'una informació documental extraordinària conservada en els seus quatre grans arxius: Capítular de la Seu, Diocesà; Històric de la ciutat i Històric Comarcal (notarial). A aquest material immens hem d'afegir-hi les dades, molt nombroses, contingudes a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En aquesta documentació s'hi amaguen –i aquesta és la matèria primera amb la qual treballlem– milers de notícies on figuren, ben ressenyades, compres, vendes, establiments, deixes, capbreus, etc., de cases, patis, horts, on s'especifica amb claredat les quatre afrontacions, els noms dels llocs, els propietaris. Són peces d'un trencaclosques monumental que només cal col·locar en el lloc oportú i, tal com passa en aquests jocs, és més fàcil acabar-los com menys peces queden per situar.

El treball que estem efectuant, un trencaclosques gegantí, es fa a través d'informació contrastada en documentació de la màxima garantia (pergamins originals, cartularis, registres, conservats en els arxius); però fent servir, també, llibres i articles que reflexionen, directament o indirecta, sobre el procés urbà. El resultat final és un enorme fitxer ordenat cronològicament on hem resumit totes les dades que hem aconseguit localitzar relatives a les modificacions de la xarxa urbana de la ciutat.

Tanmateix, aquesta documentació textual de primer ordre s'enriqueix i es contrasta passant-la pel sedàs de les dades arqueològiques, de l'anàlisi de la vella cartografia i l'observació directa del lloc. El resultat és un material esplèndid i, sovint, sòlidament contrastat.

En aquesta tasca la dificultat més gran ha estat la localització de les parcel·les, cases, carrers o patis en les etapes més reculades de la història de la ciutat, problema complex i difícil de solucionar. De fet, però, aquestes complicacions van ser obviades a partir, per una banda, de la reconstrucció del tram urbà d'èpoques més recents (recordem l'estima de 1535 que ha estat una eina bàsica per treballar amb seguretat), o, per altra, la recuperació de l'estructura urbana fundacional que ha estat, per baix, l'element indispensable per treballar amb rigor i seguretat. Han ajudat, també, no cal dir-ho, la toponímia dels llocs, el nom i pervivència de les grans famílies que al llarg dels anys s'havien succeït en les propietats directes o útils dels patis i cases de la ciutat, o els elements més representatius del paisatge urbà (Sant Feliu, la Seu, castell de Gironella, Sobreposes...).

Tot plegat ens ha permès produir una col·lecció cartogràfica que començant amb el plànol de l'estructura fundacional de la *Gerunda* romana ens durà, passant per l'etapa medieval, fins a la Girona moderna, amb plànols de cadascun dels sectors de la ciutat, molt sovint casa per casa i amb una freqüència cronològica notable que fa possible, moltes vegades, la realització de més d'un plànol per segle.

Els jueus i la ciutat de Girona

Dades per a la història urbana

Aquest petit treball no pretén ser la història dels jueus a Girona. L'objectiu és molt més simple; es tracta, aprofitant les investigacions sobre el procés urbà de la ciutat, de donar unes breus pinzellades que permetin vestir la descripció dels diversos marcs urbans on es desenvolupà la seva història. Per fer-ho més adient, hem dividit aquestes notes en tres capítols on examinarem, en el primer, els temps anteriors a la concentració de la comunitat jueva al Call, període que finalitzaria vers el 1130/1140; el gran Call que perduraria fins al 1391, en segon lloc, i, per acabar, el darrer segle d'existència de Sefarat a la ciutat de Girona que acabà amb l'expulsió decretada per Ferran el Catòlic el 1492.

La documentació històrica examinada per reconstruir, en la mesura que ens sigui possible, el procés urbà de la ciutat de Girona, des de la fundació *ex novo* fins als inicis d'època moderna, ens ha permès aplegar nombrosos testimonis sobre la presència dels jueus. Aquests documents de compra, venda, donacions, hipoteques, ens forneixen dades tan valuoses com són la situació i les afrontacions dels immobles, patis, jardins i han fet possible ajuntar-los i crear una planimetria força precisa de les propietats urbanes jueves a l'edat mitjana. És indubtable que en aquestes ratlles que volen servir per explicar els plànols, hi interposarem algunes dades històriques essencials per comprendre el procés que va seguir la comunitat jueva del segle XI al XV.

Els temps anteriors al Call

La documentació històrica anterior a l'any 1000 és pobra arreu, i no podia ser d'altra manera pel que fa a la història de les comunitats jueves que existien –i en això hi estan d'acord tots els historiadors– repartides a tot l'entorn de la Mediterrània. Semblaria que l'establiment era molt antic per a alguns anterior a la Diàspora, mentre que altres preferirien considerar-la significativa d'ençà el segle I. El cert és que les comunitats jueves són ben documentades arreu de l'occident mediterrani d'ençà l'Alt Imperi Romà. Caldrà, però, esperar molt més per començar a tenir dades detallades que permetin rastrejar-ne la seva presència a casa nostra. De gran valor és la còpia d'un document, perdut l'original, sobre la instal·lació, a la darrera del segle IX, d'un grup de vint-i-cinc famílies que procedirien de Juïgues i que el comte Dela establí a Girona, prop de la Seu, document molt discutit, però que no podem deixar de banda tenint en compte l'existència anterior d'una comunitat hebrea tal com semblen palesar algunes evidències (1).

En el segle X, Girona es trobava closa dins de la vella muralla romana modificada només puntualment pels carolingis. Tanmateix, hom distingia, ja, signes demostratius d'una activitat significativa més enllà de la protecció de les fortificacions. El dia 9 de novembre de l'any 930, el levita Seniofred i l'ardiaca Ennego

donaven a l'església i cenobi que s'estava bastint a Sant Martí Sacosta, a tocar els murs de la vila, una casa amb hort i terres que, al seu torn, també tocava les muralles meridionals de la ciutat. Les afrontacions d'aquesta casa i hort permeten constatar l'existència, a ponent, d'un tros de terra que era de David, jueu; a sol ixent, terres comtals; a migdia, el petit cenobi dedicat al gran sant de Tours; i, més enllà, alguns masos dispersos (2).

Uns anys més tard, el vuit de les calendes de juliol del 962, Borrell, dit Bonhome, vengué a Miró una casa dins dels murs amb solario, casa que havia heretat dels seus pares i que afrontava a orient amb el *solario* d'en Borrell; al sud, amb una androna; a occident, amb la casa de Doucerella hebrea; i, al nord, *in via quod pergit ad ipsam portam civitatem*. Aquesta darrera indicació ens permet saber que la casa era sobre un carrer que pujava cap a la Gironella, entorn de l'àrea episcopal, molt probablement (3).

Cal fer un salt fins a l'any 987, el dia cinc de les calendes de novembre, dos anys després del saqueig de Barcelona per Al-mansur. Bella, a qui deien Bonadona, tenia unes terres davant de Girona, fora murs, probablement al nord de la ciutat i prop del riu Onyar, que afrontaven, a tramuntana, amb el verger de Santa Maria de la Seu. Aquest document cal acceptar-lo amb precaucions, però la nostra experiència ens diu que el nom i el motiu d'aquella dona eren freqüents en les comunitats jueves (4).

A la darrerria del segle X, el comte de Barcelona Borrell II posseïa a Girona una casa-palau prop de la Seu de Santa Maria que utilitzava quan vivia a la ciutat. El dia 25 d'agost de l'any 988, per causa de les necessitats que li havien causat els sarraïns, va decidir vendre-la al bisbe de Girona, Gotmar; aquest casal l'hem de situar en el lloc indicat en el plànol 1 i afrontaria, a sol ixent, amb el mur vell de la ciutat; a migdia, amb la casa de Gausfred Poleni; a ponent, amb la sinagoga; i, a tramuntana, amb la catedral pre-romànica, car la romànica no fou començada a bastir fins al 1015. L'esment d'un "mur vell" comporta, implícit, l'existència d'un de nou que ha de correspondre al de l'exemple carolíngi bastit en un moment imprecís entre el segle IX i mitjan X. La importància del document rau, també, en l'esment d'una sinagoga que fa palesa l'existència d'una comunitat ben establerta i consolidada (plànol 1, núm. 2, 3 i 4).

La confirmació d'aquesta comunitat la trobem en la butlla del papa Silvestre II de desembre de l'any 1002, en la qual ratificava al bisbe Odó les possessions del seu bisbat que va detallant i entre les quals s'esmenta la tercera part de la moneda que fos encunyada a la ciutat de Girona ...*cum censo de ipsos iudeos*. Aquests censos havien de tenir una certa entitat si tenim en compte que el papa l'afegí a les donacions (5).

On vivia, en aquesta època, la comunitat jueva? El més versemblant, i els documents assenyalen aquesta direcció, és que una part dels habitatges se situessin a prop de la Seu i a l'entorn de l'antic *Cardo Maximus* de la ciutat. No existeix, encara, una comunitat closa. Tal com veurem, posseeixen béns en diferents indrets.

Pels volts de l'any 1010 es començaren a construir algunes cases adossades a la muralla meridional de la ciutat que feia anys que gaudia de pau. Les lluites tenien lloc lluny de Girona; recordem que aquest mateix any es produí el cop de

mà del comte Ramon Borrell sobre la ciutat de Còrdova. Una de les cases esmentades era del jueu Ribsalon, fill de Belloca hebrea i casat amb Bonafilla, també hebrea. La casa amb solar i edificacions posseïa un hort amb arbres i la tenia en franc alou després d'haver-la heretat d'uns seus parents. Es trobava a la costa de Sant Martí i afrontava, a sol ixent, amb terres de Sunifred, fill de Belloca; a migdia, amb una *strata publica*, vial molt antic, que comunicava l'Areny amb el portal Rufi; a ponent, amb els hereus de Servus Dei; i, a tramuntana, amb els murs meridionals de la ciutat i amb la torre dita de Gausfred Vidal, l'origen de la qual cal traslladar-lo a època romana. La finca es localitzava entre les fortificacions i el cenobi de Sant Martí que en aquesta centúria s'ampliava amb donatius de fidels.

El 23 d'octubre de 1036, l'arxiprevere Arnau vengué a Teufred, sacerdot, la casa que tenia dins dels murs de la ciutat de Girona i adossada a una cort. Sortosament, el document conserva les afrontacions: a sol ixent, amb la casa de Grimallo i en una carrera i la cort de Blancúcia hebrea; a migdia, amb la casa de Grimallo; a sol ponent, amb el mur de la ciutat; i, a cerç, amb les cases de Jacob hebreu i Blancúcia hebrea (7). La convivència entre cristians i jueus se'ns fa evident.

Aquestes edificacions es trobaven, ben segur, en el recinte del futur Call, o bé, amb menys possibilitats, a la plaça del Mercadell; l'afrontació a ponent amb la muralla no ens permet dubtar-ne.

A les calendes de maig de l'any 1040, Raquel hebrea va vendre a Elies, pel preu de set sous en òptima moneda, una peça de terra erma que tenia a la vall que se'n deia Bascona i que afrontava, a sol ixent, amb una altra vinya de Joan Udalgar i de Bernat Batejat; a migdia, amb una altra vinya del comprador i de Bernat Tort; a ponent, amb una vinya del prevere Esteve; i, a tramuntana, amb una altra vinya d'Esteve Galindo, prevere (8). En aquests mateixos anys s'estava bastint el monestir benedictí dedicat a sant Daniel, però la vall encara era coneguda amb el nom de *Bascona* o *Boscona*, un topònim d'antiquíssimes arrels. També cal remarcar la gran quantitat de terra conreada i dedicada, especialment, a la producció de vi.

L'any 1071 vivia a Girona un jueu que es deia Mahir a qui el sagristà de la Seu de Girona, Bonuç, deixà: *...et ad Mahir hebreu mancosos 1111 et denarios XVIII...* en el seu testament. Pot suposar-se que es tractava d'un préstec que no havia estat retornat (9).

Durant la segona meitat del segle XI tingueren lloc a Girona dos concilis provincials que tractaren temes relatius als jueus. El primer, de l'any 1068, es preocupà de les terres que els jueus compraven als cristians i determinà que els delmes corresponents es pagarien a l'església parroquial a la qual pertanyien. Sembla que els jueus no havien satisfet el deute i hi havia interès per recuperar-lo.

En el concili de 1078 es tornà a plantejar la qüestió i, novament, hom determinà que totes les terres de jueus pagarien a l'església que tenia dret al delme, tal com passava en les terres conreades per cristians. El volum d'aquestes adquisicions jueves devia tenir la seva importància, puix que, si no, no s'entén la preocupació per part dels concilis. Jaume Marquès opina que els jueus gironins del segle XI ocupaven finques importants, comprades o bé obtingudes judicialment en no haver pogut retornar, l'antic amo, un emprèstit. El problema del no pagament dels delmes i primícies a l'església s'entén en no haver de sostenir un culte que no era el propi (10).

Bonum hebreu posseïa l'any 1079 una terra al lloc dit *Susurbio*, que afrontava, a orient, amb la vinya d'Eldemar Bonhome, i, a migdia, amb *vinea borrella* propietat del cenobi de Sant Martí Sacosta. És difícil de precisar el lloc on es trobava la propietat de dit jueu, però ens inclinem a creure que es pot localitzar al raval oriental de la ciutat (11).

L'indret d'Aspirà era el 1087 un lloc de la muntanya de Girona que comprenia grans extensions de terreny a la part de llevant de la ciutat i que arribava fins ben a prop de Celrà. També hi trobem, allí, propietats jueves; Pere Llobató, llur esposa Dominica, el seu germà Guillem i llur muller Blancúcia –probablement jueva– vengueren, als esposos Pere Arnau i Ermessenda, un alou que havien comprat a Ponç Sunyer situat a l'indret d'Aspirà, en el lloc dit *Escubier* pel preu de 10 sous de plata. Aquesta vinya limitava, a sol ixent, amb terres de *Iache ebrei* i, a ponent, amb un alou del jueu Samuel. Veiem, per tant, propietats jueves, algunes d'elles importants, al voltant de la ciutat de Girona. Tot sembla indicar l'existència d'un clima de convivència entre les comunitats cristiana i jueva (12).

Aquestes circumstàncies fan difícil poder assenyalar la ubicació de la comunitat jueva que, probablement, vivia, majoritàriament, dins de la ciutat en forma dispersa, però especialment concentrada en l'àrea immediata a la Seu i començant a ser presents en el sector del futur Call i del Mercadell, a redós de les muralles occidentals de Girona. La comunitat devia ser relativament important; cal tenir present, però, que Girona, com també Barcelona, era un enclau de reduïdes dimensions, que coincidien, bàsicament, amb la superfície d'època romana. Eren, els jueus dels segles IX, X i XI, una comunitat activa, com ho demostra la preocupació dels concilis gironins de 1068 i 1078 per les compres fetes de propietats d'amos cristians.

La comunitat jueva es concentra al Call

La zona del Call que figura representada en el plànol 2, era, en el segle XI, propietat de la Seu de Girona, que possiblement hauria fet alguna venda a cavallers terratinents dels voltants de la ciutat que desitjaven establir-s'hi i a alguns jueus.

Els inicis de la comunitat jueva agrupada al Call ens són desconeguts per ara. El document més antic és del dia 20 de juliol de 1160 (13) quan Bernat, arquebisbe de Tarragona i sagristà de la Seu de Girona, donà, lloà i concedí a un jueu anomenat Mordechai i el seu fill Mossé Batlle les cases situades en l'alou de Santa Maria in calle judaico que ja el seu pare i antecessors tingueren i que afrontaven, a orient, amb la casa de Mossé, pare seu i en l'alou del jueu Bonum; al sud, amb la casa de Bonissach et Sancto; a occident, en un alou del comprador que fou de Pere Geral; i, a cerç, amb la casa de Caravida. Salvava els drets de Santa Maria i manava que pagués cada any un capó de cens. Per l'entrada cobrà 100 sous en diners de Girona. Com molt bé diu Jaume Marquès (14), de la lectura d'aquest interessantíssim document se'n desprèn que les primeres ocupacions dels hebreus en la zona del futur Call degueren tenir lloc al final del segle XI i el principi del XII, car, recordem-ho, les cases que comprà Mordechai foren abans de llur pare i, més

antigament, de llurs antecessors. La casa de Mordechai figura en el plànol 2 amb el número 49, la de Mossé amb el 48 i la de Caravida amb el 46, totes al nucli central del Call.

L'any 1160 assenyala l'inici de la urbanització de l'Areny de l'Onyar al sud de la ciutat. És obra del comte Ramon Berenguer IV que en féu donació a Pere de Balma per ordenar i bastir el mercat fora murs i que donà les ordres precises per a la ubicació i planificació de dit mercat(15). Des d'aquest moment i durant els segles XII i XIII, una activitat constructora delerosa va permetre edificar cases en una zona compresa entre les muralles meridionals de la ciutat i el cap de l'Areny, a migdia del carrer d'Albereda. En aquest document es fa referència als jueus quan es determina que Pere de Balma no podrà vendre honors si no és a burgesos o jueus. Encara una altra referència significativa: immediatament després de les signatures del comte Ramon i de Guillem, bisbe de Barcelona, figura la del jueu Schalatiel, fill del rabí Schesche, en hebreu.

També la casa núm. 11 del plànol 2 era propietat d'un jueu que es deia Gaze i que vivia al costat del forn de la Ruca, tal com recorda un document de 1181 on es consigna la venda de la fleca a Bernat Sitjar i Bru Calvet, per part d'Arnau de Forn, per CXX morabatins de Barbarroja (16). Cal advertir que en el 1181 el forn encara no era conegut amb el nom de la Ruca.

Com hem observat, els jueus gaudien d'una gran confiança en la cort del comte-rei. El dia 3 de gener de 1193, Guilleuma Flor d'Estiu va vendre a Bod i a Pere Bernat, unes cases a la zona de l'Areny, en l'alou reial, situades en un carrer darrera de les voltes de la rambla actual. Entre les persones que signaven la venda, figuren Jucef i Bonastruch, amb caràcter de comissionats reial

podem passar per alt que l'any 1194 naixia Mossé ben Nahman més conegut com Bonastruch ça Porta, figura senyera de la Càbala gironina.

La zona del Call no era, encara, una àrea jueva homogènia, però es nota un augment, arreu, de les seves propietats. L'any 1197, Elisenda de Vilademany i el seu fill Dalmau Ramon donaven a Berenguer Cifret, en franc alou, uns censos que cobraven de la casa habitada per Berenguer Sabater que es trobava en una placeta on Berenguer Cifret féu algunes vendes a jueus que, com veiem, anaven ocupant la part nord del futur Call, juntament amb el carrer que puja a Santa Maria (18). Sota l'ardiaconat de Rabós, Mahir de Ficulnea tenia casa que continuava posseïnt la mateixa família l'any 1326, per mà de Rubèn de Figuera (núm. 55 del plànol 2) (19).

Documents de l'època ens senyalen possessions jueves fora de la ciutat. El 19 d'octubre de 1195, Berenguer de Sitjar ven, a Guillem Arnau de Sitjar, la meitat indivisa de vinyes, terres i boscos que tenia a la vall *Boscona*, en l'indret de vall Profunda, a tocar el camí que anava a Girona i que afrontava amb terres de jueus (20). L'any 1198, Pere Mascaró i llur muller Estràbia vengueren a Vidala, filla de Salomó, una terra que posseïen vers Reclús, en l'actual carrer del Carme, que tenien sota el domini directe de la Sagristia Segona de la Seu gironina (20).

En ocasió d'una permuta que féu el 13 de juny de 1207 el bisbe Arnau de Creixell amb Bernat de Palau, d'una finca que aquest posseïa a *Monte judaico*, es coneix l'existència del cementiri jueu situat entre dues rieres que, segons el document, era *alodium hebreorum*, és a dir, que el posseïen com a propietat lliure.

Tant aquest cementiri com el nom de Montjuïc, donat a la muntanya, parlen de l'antiguitat i de la consolidació de la comunitat jueva a Girona (22).

Ara examinarem un moviment de cases jueves situades en el lloc dit de "fàbregues", on posteriorment es formaria el carrer de Ballesteries, a la part septentrional. Era batlle reial, l'any 1210, Martí de Vic el qual, per instrument lliurat el dia dos de les calendes d'agost de dit any, concedí a Provincial, fill de Bonjuhà, totes les cases i corrals que comprà a Issach, fill de Mahir de Sancto Celedonio, situades sota el mur i fins a la *carrera* que anava a l'església de Sant Feliu i per aquesta lloació rebé, en nom del rei, 30 sous barcelonesos (23). Sobre aquestes mateixes cases, l'any 1323, Ferrer de Lillet, llavors batlle general de Catalunya, va reconèixer que Bernat Barral, prepòsit, havia pagat els 55 sous per la compra del censal d'un diner i tot el domini directe i drets alodials que al senyor rei li prestava Mossé Escapat, jueu, sobre l'hospici que ara tenia Ramona, esposa de Geronès de Pedrinyà. I en un altre document de 1323 es fixaren les afrontacions de dits edificis que per la seva importància ressenyarem: a orient, el mur de la ciutat; al sud, la casa de Bernat de Capelles; al nord, el corral de Mometi; i, a ponent, la via pública, en el *rico vocato antiquitus de fabricis*.

Vers la segona meitat del segle XIII, trobem propietats jueves en diferents indrets. El 1249, Salomó, fill de Vidal de Dolça, tenia un hort al costat del convent de Framenors, al Mercadal. L'any següent, Bru de Mercadell reconeixia que la seva esposa tenia una casa al Mercadell que fou comprada a Bonafós Falcó i contigua a l'església de Santa Maria de les Puelles Aquell mateix any, Issach Cordoví posseïa un tros de terra probablement per tenir-hi taules en el mercat de Girona, fora murs –a l'actual rambla. L'any 1255 consta que Bonastruch Escapat havia posseït un molí en el monar reial del Mercadal Ramon d'Escala i Bernat Astruch, marmessors de Pericó Astruch, venien a Guillem Gausfred, en l'alou jueu de vall *Boscona*, totes les vinyes que dit Pericó hi tenia, pel preu de 2.000 sous. El cost ens indica que aquest alou devia ser molt gran (26). L'any 1263, Guillem Sunyer, batlle reial i gran propietari de cases i patis a Girona, concedia a Bonanat Salomó, jueu de Barcelona, totes les taules que posseïa a la plaça de davant de la Pescateria, contigües a les cases que dit jueu tenia i que l'any 1263 havien estat de Pere Blanch

A la dècada dels anys 1260/1270, que fou, precisament, quan tingué lloc (1265) la cèlebre disputa entre Bonastruch çà Porta, *magister judeorum Gerunda* amb fra Cristià, davant del rei Jaume, continuem trobant al Mercadal propietats i interessos jueus: Astruch Ravaia posseïa un molí que consta l'any 1267 l'any següent, Bellhom de Besalú vengué a Bernat de Camps, draper de Girona, un terç de la "pagesia" que tenia en dit molí i tota la "pagesia" del molí de Jucef, fill de Vidal Cordoví, que tenia en l'alou reial i que en el document s'especifica com a molí nou; en el revers del pergami, una nota evidentment posterior afegeix: "venda de dos molins fariners al carrer de Cagafaves (Mercadal) que se tenen, lo rec pel rei, lo demés per la Pabordia (29). Molt a prop d'allí, al lloc de *Cugusac*, Vidal, fill d'Isaac Tintorer, jueu, vengué a l'hospital nou de Girona un hort que tenia per la Sagristia Segona de la Seu, prop del rec *Cugusac*, per 185 sous barcelonesos. Bonafós, jueu, era propietari d'unes cases al Mercadell, al peu de les escales de la Catedral, i les vengué a Bru de Mercadell el qual, en el seu testament, les llegà

al seu fill Bru amb la condició de donar cada any 20 sous per a la celebració de misses(30). El dia 6 d'abril de 1271, Guillem de la Serra, que habitava al Mercadal, va vendre un hort prop del convent de Framenors que afrontava, a orient, amb carrera pública i amb el molí que Jacob Hospital tenia i, a cerç, amb el rec dels molins.

En aquells anys, 1276-1278, començaren les queixes del comte-rei Jaume al bisbe de Girona per l'actitud de certa part del clergat, que des del campanar de la Seu i cases de l'Església, apedregaven el Call, fets que ja s'havien produït anteriorment, en especial en la diada del Divendres Sant. Es dirigí, igualment, als seus vicari i batlle de Girona i als prohoms de la ciutat, i es lamentà de l'expugnació i apedregament que havia patit la comunitat jueva, que horts, vinyes i sepultures del cementiri de Montjuïc havien estat destruïdes i ordenà que aquests fets no tornessin a passar mai més (31).

El Call reial judaic ja estava constituït, a Girona, el 1279 i disposava de la pròpia Almoina jueva que es localitzava al carrer de la Ruca, amb el qual limitava per llevant, mentre que a nord ho feia amb les cases de Guilleuma, muller de Ferrer Coch, a domini directe de la Pabordia del mes de desembre de la Seu (plànol 2, núm. 16) i a molts pocs metres de la Pia Almoina de la Seu de Girona, indicada amb el núm. 14.

Per a Catalunya i per Girona s'acostaven temps de fets remarcables. La situació, en iniciar-se l'any 1285, era quasi desesperada per al comte-rei Pere. L'ocupació de Sicília, el 1283, l'enfrontà amb la casa Anjou, expulsada de l'illa, amb el rei de França i amb el Papa. Ja el dia 8 de febrer de 1283 havia ordenat als jueus de Girona que paguessin la meitat de les obres que es feien en millora de les defenses urbanes "segons antic costum", en previsió d'un atac per part de l'exèrcit francès. Per altra banda, el dia 25 de gener de 1284, el comte-rei decretava, en previsió de possibles aldarulls, que des del Dimecres Sant fins a l'endemà de Pasqua, els jueus no sortissin del Call (32).

Tal com temia, la croada papal, recolzada i comandada pel rei de França Felip l'Ardit, reeixí de travessar els Pirineus després d'algunes temptatives. Pere II, amb un exèrcit més reduït, decidí abandonar el terreny a l'enemic i fer-se fort en lloc adient. Deixà Figueres i Peralada i decidí, un cop més, que fos Girona la clau del Regne. En arribar-hi trobà els almogàvers saquejant el Call. Actuant amb contundència restablí la situació i pogué dedicar-se a preparar la defensa de la ciutat deixant el comandament a Ramon Folch de Cardona, que en demanà el privilegi car era senyor del castell de Gironella. Fou evacuada la ciutat per tota la població llevat dels homes d'armes que la defensarien durant el setge a què fou sotmesa per l'exèrcit francès. Com que el 1285 ja hi havia moltes edificacions en els burgs de Sant Pere de Galligants i Sant Feliu, al nord de la ciutat, i de l'Areny, a migdia, i també al Mercadal, que no podien ser defensades per manca de fortificacions adequades, les forces de Ramon Folch es tancaren en el perímetre murat de la Força Vella. El dia 28 de juny començà el setge dirigit personalment pel rei francès que havia disposat el comandament en l'àrea del convent de predicadors. L'endemà, un document reial informava als seus oficials que els jueus havien abandonat la ciutat amb llurs famílies i els ordenà no exigir ni lleuda ni peatge i assegurar-ne llur protecció.

No és el moment de fer una descripció del setge que durà tres mesos. Sí que cal dir que la resistència de la ciutat i l'actuació de l'armada reial comandada pels almiralls Roger de Llúria, Marquet i Mallol, que anihilaren l'estol francès, propiciaren la derrota i retirada de la croada. De camí a Perpinyà morí, malalt, el propi rei Felip (33).

Però caldrà que anem un any enrera, el 1284, i examinem un document significatiu per copsar la situació dels jueus i del Call. El dia 6 de febrer, un tribunal hebreu es reuní a fi i efecte de convalidar, segons costum jueu, unes vendes de cases del Call gironí. Els venedors eren Na Tolsana i el seu marit el rabí Josuè ben R. Zerahia ben R. Xaltiel; Dolça i llur espòs, R. Natan ben R. Salomó; i els compradors, Na Goig, domiciliada a Tarragona, i el seu marit, el rabí Josuè Haleví, fill del rabí Issach Haleví, resident a Girona. Es tractava de la venda de totes aquelles cases, patis, alts i baixos, que posseïen a la ciutat de Girona, "al barri d'Israel", a tocar els murs de la ciutat, i també els terrenys i cases fora murs, pel preu de 7.300 sous barcelonesos. De les declaracions dels testimonis se'n desprèn que els immobles venuts es localitzaven a la ciutat de Girona, "barri d'Israel", part dels quals eren bastits damunt la muralla i eren alou franc. Afrontaven, a llevant, amb un carrer sense sortida i un altre carreró que passava per sota les cases; a migdia, amb aquelles mateixes cases i altres de R. Issach Haleví, pare de Josuè; a l'oest, part amb terres extra murs de la ciutat i part amb terreny i cases de R. Salomó i R. Mahir de Cabanes. La venda comprenia el sòl, la terra, fustes, pedres, bigues, murs, sostres, encairats, voltes, vestíbuls, escales, parets, portes, finestres, teulats, dipòsits, clavegueres i el balcó de dites cases que sortia més enllà de la muralla, juntament amb les biguetes clavades damunt les quals se sostenia la balconada i el teulat. També comprenia la venda l'excusat construït en el mur que desguassava al femer que hi havia fora muralla. Aquestes cases s'han de situar a la zona indicada en el plànol 2 amb els números 30 a 42, tant per dins com per fora la muralla (34).

Els jueus comerciaven lliurement amb els cristians. El 1286, Perfecte Ravaia, jueu fill d'Astruch, tenia una taula en l'Areny, en l'alou reial, i l'any 1291, Esdras, fill de Bellhom, jueu, venia al peixater Jaume Coll una cinquena part de la taula que posseïa a l'Areny, a la peixateria de la ciutat en l'alou reial conjuntament amb Nissan i Rubèn Cordoví, el seu germà Issach i Salomó d'Escala (35). Aquella mateixa anyada, Rubèn, fill de Mossé d'Escala, difunt, vengué a Pere Buigues, escriptor, la dècima part, pro indivís, d'una taula a la mateixa peixateria i, el 1292, Jucef, fill d'Issach Deuslocrega, jueu, venia a Jaume de Coll, peixater, una cinquena part d'una taula que havia estat de Rubèn. Es tracta de la mateixa, esmentada anteriorment (36).

Fora de la ciutat, el jueu Astruç Badés establia Castelló Blanquet de Campdorà en una vinya que tenia al lloc dit de les Planes a la vall de Sant Daniel, abans coneguda com vall *Boscona*, i Caravita de Mercadell, també jueu, establia Bernat Pujal en una terra que tenia en el gran alou jueu situat a la muntanya d'Aspirà (37).

Al Mercadal, Enoch Cordoví i Bonjuà, jueus, vengueren, l'any 1291, a Ramon Renall la "pagesia" que els pertanyia al molí de Cagafaves, en l'alou del Mercadal, per 280 sous barcelonesos (38).

A Girona, Vidal, fill de Maimó de Sant Celoni, jueu, reconeixia Ponç d'Urg, sagristà de la Seu, el casal que tenia al Call, a tocar el mur de la ciutat. Per tant,

de la casa, només en tenia el domini útil, car el directe pertanyia a la Seu. El 1296, Adela, esposa del difunt Salomó, fill de Mahir de Cabanes, i els seus fills Mahir, Isaac i Priçosa, venien a Issach, fill del difunt Astruch Cordoví, casa amb torre, corrals i patis que tenien al Call, dins i fora murs. Figuren en el plànol 2 amb els números 36 i 37.

En començar el segle XIV, continuem trobant propietats jueves a la zona del Mercadal, que en aquella època creixia molt. L'any 1302, Issach, fill de Nacim de Cordoví, establí Bernat Ferrer en una feixa d'hort prop del carrer Savaneres, en l'alou de la Sagristia Segona i ell mateix feia establiment a Ponc de Santa Maria, teixidor, en una altra feixa que tenia al carrer de Flassaders(39) , i el 1308, Jucef Badós, jueu, fill d'Astruch, establí Joan Castellà en cases i feixa de terra que tenia per la Sagristia Segona i Guillem Sunyer vers el carrer de Flassaders. El 1311, Bondavid del Portell, jueu, venia a Pere de Roda, per cinc anys, els beneficis del molí dit *Ruschaci bessoni* al Monar, i el 1335, Bonjuà Cresques, Jucef d'en Salves i Bellshom Escapat, secretaris de l'Aljama jueva, venien a Simó de Monar i per dos anys, drets sobre el molí dit de Cumí, també al Mercadal (40).

Tornem, novament, al Call, per donar les referències de propietats jueves entre 1300 i 1340. El 1315, Vidal, fill d'Issach Cordoví, jueu de la Bisbal, venia a Pere Gener, sabater, la meitat pro indivís d'un casal en franc alou fora de la muralla vella, al carrer que puja a Sant Feliu, sota l'hospici que dit Vidal, venedor, tenia sobre la muralla dins del Call. Maimó Monet, jueu de Peralada, tenia casa al Call gironí, a l'oest del mur vell i a prop de la casa del pintor Pere Vilardell, que vivia al carrer de Ballesteries (vegeu plànol 2, núm. 53). El 1318, Abraham de la Bisbal tenia casa al Call, al costat del mur i afrontava, a ponent, amb la casa de *Terreno Pictor*, del carrer de Ballesteries que, en aquells anys, començava a edificar-se només en la galta oriental, a redós del mur (plànol 2, núm. 50). A ponent del forn de la Ruca, hi havia la casa del jueu Mahir çà Barra de la qual també en tenia part Bellshom Bonanat, jueu de Besalú. El 1322, Maimó, fill de Bonastruch des Mestre, i llur esposa, Bonadona, llogaren per nou anys a Sibil la, vídua de Joan de Daltemà, barber, una casa a tocar el portal del Call.

Vista la gran munió de cases que es recolzaven en el mur de la ciutat, l'any 1331, el comte-rei Alfons III ordenà al seu conseller Ferrer de Lillet, batlle general de Catalunya, de presentar-se a Girona i obligar a tots els qui tenien cases en aquell lloc de tancar portes i obertures que hi havien fet (41).

A fi i efecte de cobrar els impostos dels jueus, Pere III ordenà al batlle de la ciutat i a Pere Cardonet, porter reial i recaptador de tributs i qüestions de l'Aljama, l'any 1337, que durant el temps que durés l'exacció dels impostos, les portes dels carrers del Call romanguessin obertes, i tancades les del recinte. Manà, també, que els jueus no sortissin del Call sota multa de 100 sous i que no circulessin ni treballessin pels carrers de la barriada durant les festes religioses cristianes (42) . Ara començava de debò una època de dificultats serioses per a la comunitat jueva de Girona que aniria "in crescendo" fins al moment de l'expulsió l'any 1492.

Malgrat que els jueus tenien, com hem vist, els seus propis molins, l'any 1342 Pere III va dictar una ordre a Pere Monell, jutge ordinari de Girona, segons la qual durant aquella anyada tingués l'ús dels molins de la ciutat i que observés la provisió reial que obligava a flequers i jueus a moldre als molins reials (43).

Els jueus continuaven posseint propietats fora del Call i dels murs de la ciutat: Jucef Cresques tenia una feixa a prop de la Torre Gornal (41), que cal situar a prop de Montilivi, i continuaven tenint un gran alou, principalment vinyes, a la vall de Sant Daniel. L'Almoïna jueva, que fou fundada per Astruch Caravita, tenia una casa, a tocar el mur del Call, al carrer de Ballesteries, que havia comprat a Pere Crespià (45). L'any 1356, aquest vial tenia parcialment edificada la galta veïna del riu Onyar i, no cal dir, totes les del costat de llevant, havent esdevingut un autèntic carrer. El 1353, Bellshom Escapat, jueu, tenia casa al burg de Sant Feliu, al costat de la mansió del poderós ciutadà Guillem Sunyer (46), i Bonafilla, Dolça i Ester, filles d'Astruch Caravita, venien, amb llicència reial, a l'Almoïna de la Seu, un cens anual de dos morabatins i un parell de capons per dues cases del carrer de Ballesteries (47).

L'any 1354, el Monar reial de Girona, al Mercadal, devia presentar un aspecte impressionant: més de 20 molins, entre fariners i drapers, concentrats en una petita àrea compresa entre la part de ponent del convent de Framenors i el riu Onyar, immediatament al nord de l'edifici religiós. Eren molins d'origen antiquíssim, molt anteriors al document en el qual els esmenta Pere I l'any 1206 quan confirmà, a la Sagristia Segona de la Seu, les dècimes de dits molins. Un era, el 1354, propietat del jueu Bonjuhà Cresques i afrontava a, sol ixent, amb el riu Onyar; a migdia, amb un molí de Guillem de Vinyoles, doctor en dret de Girona; a ponent, amb un altre molí de l'hospital nou; i, a tramuntana, amb el que fou de Jaume Verdera. Un altre molí situat, més a ponent, era d'Issach Salomó, i un tercer, encara, de l'Almoïna jueva, a tocar el molí de l'hospital suara esmentat.

Tres recs que desembocaven a l'Onyar per tres boques feien possible la instal·lació d'aquests ginys (48).

Pels voltants de Girona i en les proximitats de Gironella del Pla existia una torre anomenada "dels jueus", on Laura, muller d'Abraham Issach tenia el domini directe d'una feixa de terra a prop de dita torre i del camí de Barcelona

Entrant en la dècada de 1360, començaren les obres de defensa de la ciutat nova i s'emmurallaren tot el Mercadal, la Vilanova, l'Areny i els burgs de Sant Pere i de Sant Feliu, de tal manera que les obres, que duraren uns quaranta anys, van permetre defensar sòlidament el nou perímetre de la ciutat i, a més, varen ser reparades les fortificacions de la Força Vella i s'hi feren torres noves. Així s'entén que l'any 1362, Guillem de Vinyoles, jurispèrit i àrbitre en la controvèrsia entre la Universitat de Girona i l'Aljama jueva, representada per Jucef, Issach i Bonastruch Bonafè, va sentenciar que els jueus contribuïrien durant cinc anys en la construcció i reparació dels murs de Girona. També l'any 1369, els jurats ordenaren que anessin a càrrec de la comunitat hebraica els trams de muralla següents: des de la torre segona dita de Na Riquenza i la torre Gironella i el mur que anava de l'esmentada primera torre fins al portal de les Ballesteries. Es referien, per tant, a les muralles meridionals de la Força Vella (50).

El 1373, l'eix central del Call era, ja, conegut amb el nom de carrer major del Call. En aquest carrer, Lorca, esposa de Jucef Issach de Barcelona, vengué a Aaron Jucef de Besalú una casa que tenia les afrontacions següents: a sol ixent, amb el carrer major del Call; a migdia, amb un carreró que permetia entrar a la casa; a ponent, amb la casa de Mordofay Botí, jueu; i, a tramuntana, amb l'hospici d'Abraham Soyó, jueu de Girona (51).

L'any 1386, moltes cases del Call jueu i del Mercadell estaven adossades al mur de la ciutat i, sovint, recolzades directament sobre la muralla. En les ordinacions del rei Pere el Cerimoniós, extraordinàriament preocupat per la defensa de la part nova de Girona, ordenà als jurats, i aquests al batlle de la ciutat, l'enderrocament de cases i parets del Call bastides al costat del mur. Es feia excepció de les parets de la sinagoga en les quals es podien obrir unes portes amples que facilitessin el trànsit i en la casa de d'Abraham Ravaia, jueu, situada al cap del Call, on era permès fer una paret entre aquesta casa i el mur. Aquesta sinagoga que nosaltres anomenem "segona" (plànol 2, núm. 44), estava situada en el cor del Call i afrontava a sol ixent amb la placeta del Call; a migdia, amb propietats de Caravida, jueu, mitjançant un carreró on es localitzava el portal per entrar i sortir de la sinagoga; i, a ponent, amb les muralles.

El dia 10 d'agost de 1391 tingueren lloc els avalots contra els jueus de Girona, que provocaren l'assalt del Call i una gran matança. No cal, aquí, repetir uns fets d'origen molt complex i ben explicats per Jaume Riera (52), però sí que cal dir que el trauma provocat fou espantós; alguns supervivents es refugiaren al castell de Gironella, d'altres en cases d'amics cristians residents a la pròpia ciutat. Probablement la sinagoga fou un dels objectius principals d'aquells vàndals.

No coneixem la data de construcció d'aquest edifici emblemàtic per a la comunitat jueva. Seria, possiblement, en els inicis de la concentració de la comunitat jueva en el Call, vers la primeria del segle XII o potser una mica abans i tot. Devia ocupar un espai ample com correspondria a l'època del més gran esplendor de la comunitat hebraica a Girona.

La clausura del Call

L'assalt i destrucció del Call de l'any 1391 tingué greus conseqüències per a la comunitat jueva de la ciutat de Girona i, d'ençà aquesta data, no fou ni de lluny el que havia estat ni en l'aspecte monumental, puix que fou violentat, saquejat i, en part, incendiat, ni en el personal, car, entre morts, conversos i fugitius, la nòmina de membres de la comunitat minvà considerablement durant el segle XV.

La situació dins del Call esdevingué incerta. Per una banda, la protecció reial era menys enèrgica i els jurats de la ciutat es trobaven entre dos focs: les ordres reials, que cominaven protegir la comunitat hebraica, i la posició clarament anti-jueva de gran part de la població del comtat.

Tot això s'agreuja, encara, al començament del segle XV a causa de l'actitud del papa Benet XIII (Pedro de Luna) que l'any 1412 va adreçar dues cartes al bisbe de Girona, una relativa a la fe catòlica i l'altra convocant-lo a un congrés cristiano-hebreu que pretenia la conversió dels jueus i que fou celebrat al bisbat de Tortosa. Aquest congrés fou llarg i aconseguí convertir al cristianisme uns 3.000 jueus (53). L'any 1404, fra Vicenç Ferrer visità Girona i pronuncià un cèlebre sermó davant de milers de persones aplegades a l'entorn de l'escala del convent dels dominics, inflammat i poc tolerant en relació amb la comunitat jueva.

Com a conseqüència dels "èxits" del congrés de Tortosa, Benet XIII publicà una butlla de gran duresa el dia 11 de maig de 1415, de la qual publiquem alguns

paràgrafs significatius Prohibia que cap fidel o infidel de qualsevol condició o sector, s'atrevis, en públic o en privat, a escoltar, llegir o ensenyar les doctrines talmúdiques i, per tant, es procedia a recollir tots els volums, llibres i escrits que continguessin dita doctrina. L'objectiu no era altre que limitar la vida religiosa del poble hebreu i perjudicar la bona convivència entre les dues comunitats.

Segons la disposició papal calia cloure totes les sinagogues i deixar-ne, exclusivament, una, la menys luxosa, per als serveis religiosos. A Girona, el 24 d'octubre de 1415 es procedí a iniciar el tancament de la sinagoga segona (55), localitzada a la part occidental del carrer ara dit de Sant Llorenç (núm. 44 en el plànol 2), com a resultat del procés fou closa el dia 10 de novembre de 1415 i, segons sembla, fou reoberta novament, amb permís del príncep Alfons, el dia 5 de març de 1416 i, probablement, continuà fent servei durant alguns anys en aquest lloc.

Al començament del segle XV, l'edifici de la Pia Almoina de la Seu de Girona era insuficient per als seus menesters i el lloc poc adequat i per obviar aquests inconvenients, l'Almoina i en el seu nom Pere de Bergadà, prepòsit, va trametre als jurats de Girona lletres de la princesa de Girona, Maria, esposa del futur rei Alfons IV el Magnànim, que pujaria al tron poques setmanes després de la presentació de les lletres, que fou feta el 4 d'abril de 1416, en les quals s'autoritzava l'Almoina a fer casa més adient i de més fàcil accés.

Immediatament aquesta noble institució va procedir a adquirir diferents patis i cases per a la nova seu. Operació que, cal dir-ho, va durar molts anys. El dia 6 d'abril de 1416, Bonastruch des Mestre, jueu, va vendre en franc alou a l'Almoina una casa prop de la capella de Sant Genís i de les escales de la Seu que afrontava; a orient, amb pati de l'Almoina; a migdia, amb el pati de Mossé Astruch, jueu; a occident, amb el carrer del Call; i, al nord, amb un altre carrer. Aquesta casa era situada a la cantonada del carrer actual de la Força amb la plaça de la Catedral i al costat del portal sobirà del Call (vegeu núm. 13 del plànol 2). L'any següent, Astruch çà Barra, jueu, vengué llur casa al carrer de l'Ardiaca i un altre edifici que afrontava amb el forn de la Ruca (57).

La condició dels jueus continuava empitjorant i amb el pretext de prevenir possibles nous atacs per part de la comunitat cristiana, els jurats exigiren que els jueus que habitessin el Call tinguessin tancades portes i cap obertura o finestra que donés al carrer Major del Call. Aquest ban fou publicat el 1418(58). En aquell mateix any hi hagué un nou assalt al Call, amb trencament de portes i cimbori de la sinagoga com a conseqüència de l'esclat de violència produït en passar una processó pel carrer de Sant Llorenç "qui es de vuy tot de cristians"

Les ordres dels jurats s'anaven succeint a fi i efecte de provocar la concentració de la comunitat jueva en un espai més reduït. Així, el 1442, publicaren un nou edicte pel qual s'ordenava que els jueus no poguessin habitar en el carrer de Sant Llorenç perquè ja no era Call judaic i havien de paredar portes i finestres que donessin a dit carrer i que no habitessin amb famílies cristianes encara que fos per motius de serveis (60).

Però retrocedim uns anys fins al 1434. En aquesta data ja fa temps que els jueus no poden utilitzar la sinagoga segona, al carrer de Sant Llorenç que ara ja no és barri jueu. Cal que en basteixin una altra, en el nou redós del Call, on han estat reclosos. Així, el 10 de novembre de 1434, els jurats concediren a Bonastruch des

Mestre, Astruch Aninay i Bonastruch Jucef, jueus, llicència per construir unes cases als patis del Call i que, per les afrontacions que donen, podria tractar-se de les instal·lacions de la darrera sinagoga de la ciutat (61): la casa i carrer d'Astruch Aninay, a orient i la de Jaume Falcó, també jueu, al nord, semblen indicar-ho. Per ara ho deixarem a nivell d'hipòtesi de treball però en tot cas la sinagoga tercera (núm. 9 del plànol 3) no hauria exercit gaires anys, solament fins al 1492. S'instal·laren les escoles, sinagoga, banys i altres dependències i fou edificada en la zona del Call reduït on Josep Tarrés va encertar descobrir-la malgrat les successives modificacions que l'havien emmascarat del tot").

Què passà, mentrestant, amb la sinagoga segona? Feia uns anys que era en desús. El 25 de maig de 1442 els jurats de la ciutat sol·licitaren a les autoritats eclesiàstiques que fessin possible la construcció d'una capella en el solar de l'antiga sinagoga del Call i asseguraven que els jueus ja feia vint anys que no en feien servei "en restar allunyada del recinte on ara viuen" (63). La capella, finalment, no fou bastida i la finca continuà essent propietat de la comunitat jueva, que la vengué el 1492 uns dies abans de marxar cap a l'exili.

La feina dels jurats era cada cop més activa i delicada per intentar regular la convivència de cristians, conversos i jueus. En unes ordenacions de 19 d'abril de 1444, manaven que cap jueu tingués habitació en el carrer de Sant Llorenç "el qual queda fora dels límits del Call" i tot jueu que tingués cases situades en els límits del Call, havia de tancar portes i finestres que donessin al carrer de Sant Llorenç en el termini de 15 dies perquè no hi poguessin passar (64). Sembla que l'edicta tingué escàs compliment car el 28 d'abril de 1445, els jurats hagueren de recordar la disposició anterior afegint que cap cristià o jueu llogués, donés o deixés cases als jueus ni, tampoc, botigues o taules situades en el carrer de Sant Llorenç ni en places ni carrerons. És permès que puguin llogar botigues o taules en altres indrets sempre que no donin al carrer de Sant Llorenç i que tinguin habitació solament dins del Call (65). Prohibia als cristians assistir a cerimònies que tinguessin lloc a la sinagoga o en cases dels jueus. Aquesta era, indubtablement, la sinagoga tercera que devia existir des de feia alguns anys en el nou recinte del Call clausurat el 1434, probablement o una mica abans.

La reducció del Call representada en el plànol 3 degué ser mal calculada, ja que si bé la comunitat jueva havia quedat molt reduïda després del 1391 i d'actes posteriors, l'espai assignat resultà de seguida insuficient i el 4 de setembre de 1448 els jurats, convençuts que l'espai assignat als jueus era insuficient, ordenaren que el carrer anomenat de la Ruca (núm. 28 del plànol 3) s'afegís al Call i que es tanqués pel costat de la casa del prevere Jaume Anglès i pel cap del castell de Requesens quedant la fortalesa dins de la "clausura". També ordenaren que fos feta paret o portal de pujada del forn, prop de la presó. Ordenaren, també, que un cop fetes les clausures, en un termini de sis dies, tots els jueus que visquessin fora del Call s'hi traslladessin sota pena d'una multa de 10 lliures. Tornaven a insistir en el tancament de portes i finestres i altres obertures que donessin al carrer de Sant Llorenç (66).

El 10 de desembre de 1449, novament, els jurats confirmaven les ordenacions donades pels seus predecessors i manen que fos closa l'entrada del nou Call situada entre la casa del notari Nicolau Roca i la d'en Bonjuà Vidal, jueu, i que aquests

tinguessin l'entrada al Call per un altre portal, situat en una lloc més apartat i segur (67). Aquesta entrada que fou clausurada correspondria a l'actual carrer de Sant Llorenç, que comunica la Força amb el centre "Isaac el Cec".

Mentrestant, fou plantejada una qüestió de competències sobre el govern del Call i el dia 10 de setembre de 1449, els jurats demanaven a la reina Maria que confirmés les ordenacions contra els jueus i denunciaven que els hebreus havien obert un portal al carrer de Sant Llorenç i portes en les cases que donaven a aquesta via. L'endemà, des de Perpinyà, la reina ordenà als jurats i als prohoms de la ciutat de no intervenir en qüestions jueves car eren competència reial i les ordenacions dels jurats havien estat fetes sense l'oportú consentiment dels oficials reials. Malgrat tot, els jurats de Girona sol·licitaven de nou, confirmació de les seves ordenacions a la reina Joana (68).

Durant l'any 1452 empitjoraren les relacions entre els jurats i la comunitat jueva. Aquells manaren tancar portes, botigues i passatges de les cases que donaven al carrer de Sant Llorenç a fi i efecte de prohibir l'accés al Call, que cap cristià llogués taules o locals en dit carrer o en els seus carrerons i que no els contractessin per treballar en oficis, i, finalment, que cap cristià, en dissabtes o festes jueves, no visités les seves cases ni la sinagoga ni, tanmateix, conversés amb ells i menys que hi visqués. Com es veu, aquesta ordenació era duríssima i tancava, de fet, la comunitat jueva en una mena de "gueto" (69). L'any 1453 era rector de l'Aljama dels jueus Benevist Samuel, contra el qual actuà la Inquisició per fer-lo fora de la ciutat i d'aquesta manera desfer aquesta institució. Aquest cop la intervenció de la reina Maria fou contundent manant als jurats que de cap manera s'actués contra els jueus i especialment contra Benevist Samuel.

Que la situació, dins i fora del Call, s'anava deteriorant per a la comunitat jueva n'és bona prova el nou règim de privilegis (70) ordenat, des de Nàpols, pel rei Alfons, el dia 1 d'abril de 1456 ja que "... de que verídicament són informats que si en aquesta manera que de present se segueix d'ací avant s'havia de regir la dita Aljama seria aparellada venir en total destrucció...". Es tracta d'una normativa destinada a provenir el regiment, govern i administració la dita Aljama amb tal eficàcia com si tots els singulars d'ella ho fessin.

El mateix any, els jurats de la ciutat feien saber al rei que, d'acord amb el bisbe de la ciutat i a requeriment de l'inquisidor Pere Comte, havien ordenat l'ampliació del Call per la placeta del carrer de la Ruca que s'hi afegiria, tancant tots els passatges amb la finalitat d'allunyar els jueus de les cases que donaven al carrer de Sant Llorenç (71). Aquesta disposició sembla indicar que l'ordre dels jurats de 1448 no s'havia acomplert.

Tanmateix, l'existència d'una clausura del Call no vol pas dir que els jueus no posseïssin propietats fora d'aquest lloc. En efecte, les restes i patis de la sinagoga segona, que quedaven fora del tancat, pertanyien, encara a la comunitat jueva. Una altra prova n'és que el dia 20 de maig de 1461 Astruch ça Barra, jueu, vengué a l'Almoina de la Seu el dret de passar pel seu hort, l'aigua procedent del forn de la Ruca a través de dos petits aqüeductes. Casa i hort eren situats al carrer de l'Ardiaca que afrontava a sud i tenia a nord, el forn (72).

Finalment, arribà el dia 31 de març de 1492, el decret d'expulsió ordenat pels reis Ferran i Isabel que obligava a convertir-se al cristianisme o abandonar el país. El dia

30 d'abril els rectors de l'Aljama varen rebre una cèdula reial datada a Granada per la qual se'ls notificava la decisió segons la qual aquells jueus que romanguessin fidels a llur fe havien de sortir del país amb data límit del dia 1 d'agost. Podien vendre propietats i endur-se béns llevat de monedes d'or i plata. Els que optaren per l'exili hagueren de malvendre el que tenien en poc temps i sense alternatives (73).

Lleó Aninay, jueu d'una notable família, que habitava la casa contigua de la sinagoga tercera, vengué en nom propi i de sa muller, Estrugona, el dia 28 de juny, dita casa a Miquel Escolà, beneficiat de la catedral, casa que tocava, a l'est, amb el carrer de la Ruca; a sud, part amb l'edifici de Joan Seguer, mitjançant carrer públic, i part amb l'hort de Jucef Piera; a occident, amb la sinagoga o escola dels jueus; i al nord, amb el carrer del Call. L'import de la venda fou de 60 lliures i l'edifici cal qualificar-lo de notable, en aquella època, de gran superfície i de bella estructura (vegeu núm. 90 i 10 del plànol 3) (74).

El mateix dia Jucef Piera, vengué, també, llur casa familiar, a migdia de l'anterior, al canonge de la Seu, Antoni Baldomar, el 28 de juny i per un preu de 15 lliures barceloneses (núm. 12 i 13, plànol 3) (75).

El 12 de juliol els rectors de l'Aljama venien a Pere Grau Terrades una casa que fou antigament escola o sinagoga dels jueus (núm. 4, plànol 3), que afrontava, a ponent, amb el mur vell de la ciutat i, a tramuntana, amb uns patis i horts propietat de Nicolau Roca, notari de la ciutat, i que donava al carrer de Sant Llorenç mitjançant un edifici que fou de Dalmau Mercader, convers, i part amb un pas d'entrada des de dit carrer a la sinagoga. En el document s'insisteix a fer notar que es tractava de l'antiga sinagoga, les funcions de la qual s'havien concentrat en un altre edifici. El preu de la venda fou de 10 florins (76).

Uns dies abans de marxar, el 9 de juliol, es vengué el conjunt d'edificis on es trobava la sinagoga tercera. Es tractava d'un conjunt de cases contigües: les escoles de l'Aljama, la casa de les dones, l'hospital i els banys (77). Les afrontacions d'aquest conjunt eren les següents: a orient, amb la casa de Miquel Escolà que abans fou de Lleó Aninay; a migdia, amb el carrer públic del Call; a ponent, amb pati de cases en ruïnes mitjançant carrer; i, a cerç, amb una casa que fou de Joan Miró, mitjançant carrer. Fou venuda a Jordi Rafart, prevere beneficiat de la Seu, per un preu que era, quasi, la meitat del de la venda de la casa de Lleó Aninay. Aquest conjunt, conegut avui amb el nom de "Centre Isaac el Cec", el trobem assenyalat amb el número 9 en el plànol 3.

El dia 17 de juliol Astruch Abraham, actuant en nom del seu fill Abraham, metge resident fora de la ciutat, vengué a Bartomeu Feliu un edifici situat al Call de Girona, al carrer de Sant Llorenç, que limitava, a orient, amb el pati de l'Aljama. Se'n pagaren 60 lliures, cosa que significa que la casa es trobava en perfectes condicions. La localitzem amb el núm. 16 en el plànol 3 (78).

El dia 29, a punt, ja, d'abandonar la ciutat, Bonastruch Benevist, jueu important i econòmicament molt potent, va vendre llur casa del carrer de Sant Llorenç. La comprà el doctor en lleis Joan Serra que va pagar 30 lliures (núm. 1, plànol 3) (79).

La liquidació de les propietats immobiliàries jueves es féu en males condicions i a preus modestes, entre les quals destacariem el conjunt de la sinagoga tercera que sembla que es trobava depreciat en el moment de la marxa, bé per causes materials, bé per les funcions exercides en temps dels jueus, que eren mal vistes

per la comunitat cristiana. Molt temps després de l'expulsió, en molts documents encara es recorda la finalitat de l'edifici.

El dia 23 d'agost de 1493, les transaccions sobre les antigues cases jueves se succeïen: Joan Sampsó, cavaller, venia a Francesc Fortià, ciutadà, ambdós de Girona, una finca que afrontava, a orient, amb el pati que fou de la sinagoga i, a ponent, amb el carrer de Sant Llorenç (80).

El dia 18 de gener de 1497, l'Almoïna comprà una casa al solar de l'antic Call, en pública subhasta, als marmessors de Sibil·la Juliana, que havia estat esposa del difunt Francesc Falcó, convers condemnat per heretge, que afrontava, a orient, amb la casa del difunt Jordi Rafart, prevere, on havien estat les escoles dels jueus. El mateix dia, Nicolau Masdèu, paborde de l'Almoïna, establia en emfiteusi Violant Cavallera, nascuda a Barcelona i veïna de Girona, en la casa anterior. Pagaria una entrada de 18 lliures de Barcelona i un cens de 2 sous per Nadal (81).

El 19 de desembre de 1498, Catalina, grega de nació, i Jordi Rafart, venien a Guillem Seguer, paraire i ciutadà de Girona, aquelles cases anomenades escoles dels jueus, l'hospital i els banys contigus i unificats, dins del Call jueu i que afrontaven, a orient, amb la casa que comprà Miquel Escolà i, al nord, amb un carrer (82).

Encara l'any 1514 hi ha record de les escoles dels jueus quan Antoni Prats, paborde de l'Almoïna, establia en emfiteusi Joan Montroig, escrivà de Girona, en una casa de l'antic Call que afrontava, a l'est, amb la plaça on eren les escoles dels jueus i a l'oest amb el carrer de Sant Llorenç (83).

Jeroni Roca, doctor en lleis i fill i hereu de Nicolau Roca, notari de Girona, que tingué importants béns en la zona mitja del Call, vengué a Pere Ribot, canonge de Sant Feliu, el 18 de juliol de 1527, dos patis i els banys (84). Es refereix, sens dubte, a una part de l'antic immoble on hi havia el complex de la sinagoga segona que, en aquests anys, es trobava ja en plena transformació.

El 1535, amb motiu d'una inundació catastròfica causada pel Ter, que originà enormes despeses de reparació dels desperfectes, els jurats de la ciutat ordenaren fer una "estima" a fi i efecte de conèixer el valor dels béns immobles de Girona i poder fer el corresponent repartiment. Aquesta "estima" l'hem poguda estudiar amb detall i transformar-la en un plànol on hem establert totes les parcel·les (85) i en l'àrea de l'antic barri jueu esmentat, entre les cases del carrer de la Sinagoga "...que Madona Triteria, vídua, té una casa que antigament era la sinagoga i escola dels jueus, ho té en alou i val la propietat 20 lliures". Més endavant, en un capítol anomenat "Les cases prop de la sinagoga dels jueus i en lo carrer que devalla de la placeta de Bellmirall a la Presó, mossèn (no hi figura el nom) té dues cases juntes i dessota lo portal tapat de la dita sinagoga".

El dia 10 de setembre de 1544, Joan Roquer va vendre a Jaume Verdera tota la casa que posseïa a la Força Vella, en el que fou Call judaic, la qual casa, per cert, s'anomenava, diu el document, la sinagoga dels jueus i afrontava, a orient, amb una altra casa d'Antoni Barià, prevere que fou del difunt Miquel Escolà, també prevere, a migdia, part en carrer públic i part en un pati on solia haver-hi la carnisseria dels jueus a ponent, en un pati rònc que era part de la sinagoga esmentada; i, a cerç, amb una casa que fou de Joan Coll, canonge de la Seu, mitjançant carrer públic.

Aquest edifici, o conjunt d'edificis, fou objecte de moltes vendes entre 1492 i 1544. Comprat per Jordi Rafart uns dies abans de la sortida dels jueus, va pertàn-

yer successivament a Baldiri Pagès i Caterina, grega de nació (1493); a Guillem Seguer, paraire de Girona (1498); a Bartomeu Triter, canonge (1499); a Margarida Casadevall (1503) i el 1544 fou adquirit per Jaume Verdera, que el comprà a Joan Roquer, germà que fou de Margarida Casadevall.

Conclusió

Aquest treball no pretén fer una història de la comunitat jueva que visqué a Girona entre el 1000 i el 1492, data de l'expulsió; és, solament, una recerca d'ordre urbà que intenta situar edificis i espais que són el marc on es desenvolupà la història, la vida d'aquelles persones.

L'estructura interna del Call fou modificada per moltes circumstàncies: la primera instal·lació jueva en el segle XII, l'ampliació i reforma dels murs en temps de Pere el Cerimoniós, els assalts i destruccions, les noves construccions en els anys de la Clausura del Call, les grans modificacions endegades pels compradors cristians que readaptaren els immobles adquirits amb motiu de l'expulsió, i tantes altres coses difícilment tangibles. Tots aquests fets fan complicat treballar en aquest camp on cal intensificar esforços per les enormes possibilitats que mostra.

Malgrat aquestes limitacions, pensem que es tracta d'un projecte important no solament en facilitar el camí per a recerques més profundes sinó també perquè, per primer cop, podem contemplar una visió de conjunt sobre aquest procés urbà parcial emmarcat dins d'un altre de global de la ciutat medieval de Girona.

Notes

Les fonts documentals que corresponen als números indicats en el plànol I s'esmenten en la documentació annexa al propi plànol. A continuació ressenyem les referències a l'escrit tot avisant que les sigles corresponents a cadascun dels arxius esmentats són les següents:

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó; ADG: Arxiu Diocesà de Girona; ACSG: Arxiu Capitular de la Seu de Girona; ACG: Arxiu Històric Comarcal de Girona (notarial); AHCG: Arxiu Històric de la Ciutat de Girona.

- Estudiat a J. MARQUÉS CASANOVAS. «Sobre los antiguos judíos de Gerona» a *Sefarad*, XXIII, 1963, pàg. 29-31.
- 2 J. RIUS I SERRA. «Cartes antigues de Sant Martí Sacosta» a *Analecta Sacra Tarraconensia*, 4, 1928, pàg. 355.
- 3 ACSG, [Llibre Gran Sagristia Major, fol. 64.
- 4 ACSG, Llibre Gran Sagristia Major, fol. 85 v.
- 5 J. M. MARQUÉS /ed.. «Cartoral dit de Carlemany, del bisbe de Girona (segles IX-XIV)», Barcelona, 1993, núm. 70, pàg. 160-162.
- 6 J. MARQUÉS CASANOVAS. «Los judíos de Gerona en el siglo XI» a *Sefarad*, XXV, 1965, pàg. 57.
- 7 ACSG, Llibre Gran Sagristia Major, fol. 6.
- 8 ACSG, Llibre de Capbreus. Arxivacions, vol. 7, pàg. 141.
- 9 R. MARTÍ. «Els inicis de l'organització feudal de la producció al bisbat de Girona», Tesi doctoral inédita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987, document núm. 312.
- 10 Vegeu MARQUÉS. «Los judíos...», citat, pàg. 52-56.
- 11 MARTÍ. «Els inicis...», citat, doc. núm. 365.
- 12 ADG, Pergamins de la Pia Almoïna. Girona, núm. 126 sense subratllar. Regesta de J.M. Marquès.
- 13 ACGS, Llibre Gran de la Sagristia Major, fol. 8.
- 14 Vegeu, J. MARQUÉS CASANOVAS. «Judíos de Gerona en el siglo XII» en *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXII, 1974-1975, pàg. 1-21.
- 15 ACA, Col·lecció de documents inèdits (CODOIN), document núm. 120, pergami 343 del 7 d'agost de 1160.
- 16 ACG, Llibre Gran de la Sagristia Major, fol. 50.
- 17 ACG, Llibre d'Arxivacions Pia Almoïna, document núm. 22.
- 18 ACG, Llibre d'Arxivacions Pia Almoïna, document núm. 24.
- 19 ACG, Llibre d'Arxivacions Pia Almoïna, document núm. 24.
- 20 ADG Pergamins de la Pia Almoïna, 141, sense sub. Regesta de J.M. Marquès.
- 21 ACG, Capbreus, Llibre Arxivacions, 7.
- 22 ACG, Llibre Verd.
- 23 ACG, Pergamins Hospital, núm. 367.
- 24 ADG, Pergamins de Sant Feliu, any 1250.
- 25 Biblioteca de Catalunya, Pergamins de la Mercè. Regesta de J.M. Marquès, núm. 13 i 14.
- 26 ADG, Pergamins Pia Almoïna, 143 sense sub. Regesta de J.M. Marquès.
- 27 ACG, Llibre Arxivacions, Pia Almoïna, núm. 55.

- 28 ACG, Pergamins Hospital, núm. 99.
- 29 ADG, Pergamins de Sant Feliu, any 1268.
- 30 ADG, Pia Almoina sense sub. Regenta de J.M. Marqués.
- 31 Vegeu E. CI. GIRBAL. «Los judíos en Gerona». *Colección de noticias históricas referentes a los de esta localidad, hasta la época de su expulsión de los dominios españoles*, Girona, 1 870.
- 32 AHCG, Llibre Verd, fol. 9.
- 33 Sobre la invasió de l'exèrcit comandat pel rei de França Felip l'Ardit, vegeu les cròniques de Bernat Desclot i de Ramon de Muntaner.
- 34 J. MILLÀS VALLICROSA. «Documents hebraics de jueus catalans» en *Memòries de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, 1927, 72-75.
- 35 ACG, Pergamins Hospital, 168.
- 36 ADG, Pergamins de Sant Feliu, any 1 291 .
- 37 ADG, Pia Almoina, Girona, 102. Regenta de J.M. Marqués.
- 38 ADG, Pergamins de Sant Feliu, any 1 291 .
- 39 ADG, Pergamins Pia Almoina, General i vària s.n. i ACSG, Capbreus, Llibre Arxivacions, III, 306.
- 40 ACG, Notar Massanet, vol. 17, any 1335, pàg. 102.
- 41 AHCG, Cortes Reials 11293-13341.
- 42 AHCG, Cortes Reials, núm. 2.
- 43 ACG, Llibres manuscrits, lligall 111333-14501.
- 44 ADG, Pergamins Pia Almoina, núm. 235 sense sub. Regesta de J.M. Marqués.
- 45 ACG, Pia Almoina, Arxivacions, 1097.
- 46 ADG, Capbreu burg de Sant Feliu i costa de Santa Eulàlia, núm. 22.
- 47 ADG, Pergamins Pia Almoina, Vestuari s.n. Regesta de J.M. Marqués.
- 48 ACSG, Capbreus Sagristia Segona, Arxivacions, llibre 7-292.
- 49 ACSG, Carpeta Girona, Sant Feliu, any 1362.
- 50 AHCG, Ordinacions jurats, lligall núm. 611356-72), any 1369.
- 51 ACG, Pia Almoina, Llibre Arxivacions núm. 214.
- 52 Jaume RIERA. «Els avalots de 1 391 a Girona» a *Jornades d'Història dels jueus a Catalunya*, Girona, 1987, pàg. 95-159.
- 53 GIRBAL. «Los judíos...», citat, pàg. 35.
- 54 J.M. MILLAS i LL. BATLLE. «Inventaris de llibres ueus gironins» dins *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, VIII, 1928, pàg. 5.
- 55 M.A. MASIA. «Aportaciones al estudio del Call gerundense» dins *Sefarad*, XIII, 1953, pàg. 287; J. MARQUES CASANOVAS, *Lo sinagoga situada o ponent del carrer de la Força*, Girona, 1987, pàg. 225.
- 56 ADG, Pia Almoina, Girona, 25 ss. Catàleg de J.M. Marqués.
- 57 G. ESCRIBÀ i M.P. FRAGO. «Documents dels jueus a Girona, 1124-1595», Girona, 1992, núm. 886 i 889.
- 58 R ALBERCH i N.J. ARAGÓ. «Els jueus o les terres gironines», Girona.
- 59 GIRBAL, «Los judíos...», citat, pàg. 45, nota 1.
- 60 ESCRIBÀ-FRAGO. «Documents...», citat, núm. 1074 i 1081.
- 61 AHCG, Manual d'acords, 52 (1434-1435), fol. 220.
- 62 Sembla ser que quan funcionava la sinagoga tercera i edificis complementaris, dins del recinte clausurat, la sinagoga segona no era utilitzada en trobar-se foro de la clausura del Call.
- 63 ESCRIBÀ-FRAGO. «Documents...», citat, núm. 1066.
- 64 ESCRIBÀ-FRAGO. «Documents...», citat, núm. 1074.
- 65 AHCG, Registre núm. 58, Manual d'acords, any 1445, 28.
- 66 AHCG, Registre núm. 60, Manual d'acords, any 1448, 77.
- 67 AHCG, Registre núm. 61, Manual d'acords, any 1449-1451, 84.
- 68 AHCG, Cartes reials, caixa núm. 5 (1440-1479). Vegeu, ESCRIBÀ-FRAGO, «Documents...», citat, núm. 1 1 12.
- 69 AHCG, Manual d'acords, registre núm. 62, de 1452, fol. 81.
- 70 J.M. MADURELL. Jueus gironins i la seva aljama (1349-14981» afins *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXII, 1974-1975, pàg. 37-42, document núm. 8.
- 71 ESCRIBÀ-FRAGO. «Documents...», citat, núm. 1134.
- 72 ESCRIBÀ-FRAGO. «Documents...», citat, núm. 1144.
- 73 ALBERCH-ARAGÓ. «Els jueus...», citat, pàg. 46-47.
- 74 E. MIRAMBELL. «Los judíos gerundenses en el momento de su expulsión» dins *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXIV, 1978, pàg. 15-16.
- 75 MIRAMBELL «Los judíos...», citat, pàg. 14.
- 76 MIRAMBELL. «Los judíos...», citat, pàg. 9.
- 77 MIRAMBELL. «Los judíos...», citat, pàg. 9.
- 78 MIRAMBELL. «Los judíos...», citat, pàg. 15.
- 79 MIRAMBELL. «Los judíos...», citat, pàg. 13.
- 80 MIRAMBELL. «Los judíos...», citat, pàg. 16.
- 81 ACG, Llibre d'Arxivacions de la Pia Almoina, núm. 301.
- 82 J. MARQUÉS CASANOVAS. «Girona Vella. III», Girona, pàg. 97.
- 83 ACG, Llibre d'Arxivacions de la Pie Almoina, núm. 31 1 .
- 84 ESCRIBÀ-FRAGO. «Documents...», citat, núm. 1206.
- 85 «Estima» conservada a l'AHCG, corresponent a l'any 1535.

Los judíos y la ciudad de Girona: datos para la historia urbana

El libro *Els jueus i la ciutat de Girona, dades per a la història urbana* no pretende ser una historia de los judíos de Girona, sino un estudio que permita establecer una correcta ubicación y descripción de los espacios urbanos que, durante la época medieval, eran ocupados por la comunidad judía de Girona. El trabajo está basado en una serie de documentos, algunos de ellos inéditos, otros ya publicados, cuyo estudio facilita la situación y las afrontaciones de los inmuebles, patios, huertos y calles que configuraban el antiguo "call".

Las referencias documentales más antiguas, en relación a los lugares de Girona habitados o propiedad de judíos, son del siglo X (930, 962, 987, 988). Probablemente en aquella época los judíos, poco numerosos, vivían en una zona próxima a la catedral, alrededor del antiguo *Cardo Maximus*. En ese lugar es donde se localiza la primera de las sinagogas, fechada en el año 988. Durante los siglos X y XI aparecen ya diversas referencias documentales a judíos que habitaban en el lugar que, años más tarde, sería conocido como el "call". Ese espacio era, en el siglo XI, propiedad de la Catedral de Girona. La primera referencia de aquel lugar como "callo judaico" aparece en un documento del 20 de julio de 1160. Pero la zona no era, todavía, un lugar exclusivamente judío. Diversos documentos de aquella época mencionan propiedades y bienes de judíos ubicados en diversos lugares de la ciudad, incluso extramuros: viñas, huertas, tierras, etc. Además,

la comunidad disponía, al menos desde 1207, de una extensión de tierra virgen al norte de la ciudad, el Montjuïc, donde podían enterrar a sus muertos. Los judíos de Girona poseían también inmuebles situados en la calle de las Ballesteries, en el Mercadell (espacio ocupado en la actualidad por el edificio de la Pía Almoína), y en la zona del Mercadal, donde eran propietarios de varios molinos.

En 1279 estaba ya plenamente constituido el "call real" judaico, que disponía de un hospital de pobres y enfermos, ubicado en la calle de la Rucha (actual Pujada de la Catedral). Aquel barrio era ya un espacio judío por excelencia, donde discurría la vida cotidiana de la comunidad de Girona. En 1284 un documento lo nombra como el "Barrio de Israel" y menciona la existencia, en aquel lugar, de diversos inmuebles propiedad de judíos, que contaban con sistema de cloacas, balcones y patios.

A mediados del siglo XIV el "call" de Girona fue convirtiéndose, poco a poco, en un lugar aislado del resto de calles que configuraban el núcleo de la ciudad medieval. Eran momentos difíciles en la relaciones entre judíos y cristianos. Los ataques eran cada vez más frecuentes y los organismos municipales optaron por convertir el "call" en un espacio cerrado, como medida de protección para los judíos, pero también como marginación.

En 1373 el eje central del "call" ya se conocía oficialmente con el nombre de "carrer Major del Call". El barrio judío se extendía a ambos lados de la actual calle de la Força y muchas casas de judíos descansaban, en una de sus partes, sobre la muralla de la ciudad, que discurría paralela a la calle de las Ballesterías. Entre estos

edificios se levantaba la segunda de las sinagogas, en un espacio actualmente ocupado por las casas que se hallan frente a las escaleras de la Virgen de la Pera. En 1386 Pedro el Ceremonioso, preocupado siempre por la defensa de su ciudad "llave del reino", mandó derruir las edificaciones que estaban adosadas a la muralla, haciendo excepción con los muros de dicha sinagoga.

La decadencia del "call" empezó con el ataque de 1391. El lugar fue saqueado e incendiado, muchos edificios fueron destruidos, y la situación de los judíos se fue haciendo más y más precaria. Los jurados de la ciudad ordenaron, en 1418, la clausura de todas las puertas y ventanas que, desde el "call", se abrían sobre la calle de la Força. Hacía tres años (1415) que el Papa había ordenado el cierre de la segunda de las sinagogas, que fue reabierta un año más tarde. En 1434 Bonastruc de Mestre, Astruc Aninai y Bonastruc Jucef, dirigentes de la Aljama de Girona, recibieron permiso para construir un edificio en unos patios del "call". Posiblemente se tratase de la tercera de las sinagogas, que permaneció activa hasta 1492. En 1444 el "call" había sido reducido, quedando fuera de él, ya completamente, la calle de la Força, y en 1448, ante la evidencia de la estrechez de espacio para albergar a toda la comunidad, los jurados concedieron permiso a los judíos para ampliar el "call" por la zona de la calle de la Rucha, pero con la condición de que, a partir de entonces, y en el plazo de seis días, todas las familias judías que vivían fuera del recinto del "call" debían trasladarse a su interior.

En 1492 desapareció definitivamente la comunidad judía de Girona. Los

dirigentes de la aljama vendieron diversas propiedades comunitarias, entre ellas la sinagoga y sus edificios anexos, que se levantaban en el espacio ocupado en la actualidad por el Centre Bonastruc ça Porta. Aún en los siglos posteriores (XVI-XVII-XVIII) los documentos siguen refiriéndose a la calle "de la sinagoga", "de l'antiga escola dels jueus" o de "la sinagoga dels jueus".

En conclusión, se puede afirmar que la estructura urbana del "call" judío de Girona se mantiene en su aspecto más general, pero que ha sufrido diversas e intensas modificaciones a lo largo de los siglos, desde la instalación de las primeras familias judías (s. XII), pasando por las reformas en tiempos de Pedro el Ceremonioso, los asaltos y destrucciones (s. XIV), los cambios a que fue sometido por los nuevos propietarios cristianos (s. XV), y las últimas reformas urbanísticas.

The jews and the city of Girona: data for urban history

The book 'The Jews and the City of Girona: Data for Urban History' does not pretend to be a history of the Jews in Girona, but a study which will assist the correct location and description of the urban spaces occupied in Medieval times by the Jewish community of Girona. The work is based on a series of documents, some of them unpublished, whose study facilitates the location and interrelation of the buildings, courtyards, gardens and streets which made up the old 'Cal (Jewish Quarter.)

The oldest documentary references relating to the areas of Girona inhabited or owned by Jews are from the 10th C. (the years 930, 962, 987 and 988). It is probable that at that time the Jews, who were few in number, lived in an area close to the Cathedral, around the old Cardus Maximus. This was the site of the first of the synagogues, dated in 988. During the 10th and 11th C., several documentary references appear relating to Jews living in the area known, years later, as the 'Call'. In the 11th Century this space was the property of the Cathedral of Girona. The first reference to this place as the 'callo judaico' (Jewish Quarter) appears in a document of 20th July 1160, but the area was not yet an exclusively Jewish community. Several documents from this period mention properties and possessions of Jews located in various parts of the city, including outside the walls: vineyards, vegetable gardens, fields, etc. In addition, at least from 1207 onwards, the community owned an expanse of virgin ground to the north of the city, the Montjuïc (Jews' Mountain), for the burial of their dead. The Jews of Girona also owned buildings situated in the Ballesteries street, in the Mercadell (an area now occupied by the Pia Almoina building), and in the Mercadal, where they owned several mills.

By 1279 the Jewish 'call real' ('Royal Call') was fully established, with a hospital for the sick and the poor, situated in the Rucha street (now the 'Pujada de la Catedral'). This district was already a Jewish area *par excellence*, the centre of the daily life of the Jewish community of Girona. A document from 1284 calls it the District of Israel', and mentions the

existence there of several buildings owned by Jews, with a sewerage system, balconies and courtyards.

By the mid-14th C., the Call was becoming isolated from the rest of the streets making up the nucleus of the Medieval city. These were difficult times in the relations between Jews and Christians: attacks were becoming more and more frequent, and the municipal authorities opted to convert the Call into a closed area, as a means of protection for the Jews, but also as a means of exclusion.

By 1373 the central artery of the Call was already officially known as the 'Carrer Major del Call' (Main Street of the Call). The Jewish Quarter extended along both sides of the present-day Força street, and many Jews' houses rested partially on the city wall, which ran parallel to the Ballesteries street. Between these buildings the second synagogue was erected, in a space now occupied by the houses situated opposite the steps of the Verge de la Pera. In 1386, Pere the Ceremonious, ever concerned with the defence of the city he considered the key to the kingdom', ordered the demolition of the buildings which backed on to the city wall, with the exception of the walls of the mentioned synagogue.

The decline of the Call began with the attack of 1391: the area was sacked and burned, many buildings were destroyed, and the situation of the Jews became more and more precarious. In 1418, the city magistrates ordered the closure of all the doors and windows opening from the Call onto the Força street. Three years previously, in 1415, the Pope had ordered the closure of the second synagogue, which was reopened one year

later. In 1434 Bonastruc de Mestre, Astruc Aninai and Bonastruc Jucef, the Jewish elders of the Aljama (Jewish Community) of Girona, received permission to construct a building in a series of courtyards of the Call: this was possibly the third of the synagogues, which remained active until 1492. By 1444 the Call had been reduced in area, the Força street being entirely excluded from it, and in 1448, faced with the obvious lack of space to house all the community, the authorities granted the Jews permission to extend the Call along the area of the Rucha street, but on condition that, within six days of that moment, all the Jewish families living outside the enclosure of the Call must move inside it.

In 1492 the Jewish community of Girona disappeared definitively. The elders of the Aljama sold several community properties, among them the synagogue and its annexes, which stood on the site now occupied by the Centre Bonastruc çà Porta. In the following centuries (the 16th, 17th and 18th), the documents still refer to "the street of the synagogue", "the street of the old school of the Jews", or "the street of the Jews' synagogue".

It can be said, in conclusion, that the urban structure of the Jewish `Call' of Girona is still preserved in its most general aspects, but that it has suffered many and intense modifications through the centuries, from the installation of the first Jewish families (12th C.), through the reforms of the time of Pere the Ceremonious, the attacks and sackings (14th C.), the changes imposed by the new Christian owners (15th C.), and the more recent town-planning reforms.

Les juifs et la ville de Gerone. Quelques renseignements concernant l'histoire de la ville.

Le livre "Les juifs et la ville de Gérone, quelques renseignements concernant l'histoire de la ville" ne cherche pas à être une histoire des juifs de Gérone. Il s'agit tout simplement d'une étude visant à situer d'une façon correcte et décrire les espaces urbains qui ont été occupés par la communauté juive de Gérone au Moyen-âge. Ce travail a été réalisé à partir d'un ensemble de documents, dont certains sont inédits et d'autres ont été déjà publiés, et qui permet on les étudie, de situer et de décrire les environs des immeubles, des cours, des jardins et des mes qui composaient l'ancien "call" (quartier juif).

Les premières références concernant les endroits de Gérone habités ou appartenant à des juifs et qui apparaissent dans les documents, datent du Xe siècle (930, 962, 987, 988). A cette époque-là, les juifs, peu nombreux, habitaient dans une partie de la ville se trouvant près de la cathédrale, autour de l'ancien Cardus Maximus. C'est là que l'on place la première des synagogues, en 988. Au cours du Xe et du XIe siècle, on voit apparaître les premières références documentaires concernant certains juifs qui habitaient dans ce qui serait connu, par la suite, sous le nom de "call". Au XIe siècle, cet espace appartenait à la Cathédrale de Gérone. La première référence parlant de cet endroit en tant que "callo judaico" (quartier juif) apparaît dans un document datant du 20 juillet 1160. Mais il ne s'agissait pas

encore d'un espace exclusivement juif. Plusieurs documents datant de cette époque parlent de propriétés et de biens de juifs se trouvant en plusieurs endroits de la ville, y compris extra-muros: des vignes, des jardins potagers, des terrains, etc. De plus, la communauté disposait, en tout cas à partir de 1207, d'un terrain vierge se trouvant au nord de la ville, le Montjuïc, où elle pouvait enterrer ses morts. Les juifs de Gérone possédaient également des immeubles se trouvant dans la rue de Ballesteries, dans le Mercadell (endroit actuellement occupé par la Pia Almoïna), et dans le quartier du Mercadal, où ils possédaient plusieurs moulins.

En 1279, le "call real" (quartier royal) juif était déjà entièrement cons

et

les pauvres et pour les malades, se trouvant dans la rue de la Rucha (de nos jours "Pujada de la Catedral"). Ce quartier était déjà, à cette époque-là, un espace juif par excellence, dans lequel se déroulait la vie quotidienne de la communauté de Gérone. En 1284, un document en parle et l'appelle le "Quartier d'Israel", et

l'existence, en cet endroit-là, de nom

juifs. Cet ensemble disposait d'un système d'égouts, de balcons et de cours.

Vers le milieu du XIVe siècle, le "call" de Gérone se transforma peu à peu en endroit isolé du reste des rues composant la partie centrale de la ville médiévale. On en était à une période difficile des rapports entre les juifs et les chrétiens. Les attaques étaient à chaque fois plus nombreuses, et les organismes municipaux décidèrent finalement de faire du "call" un espace clos, afin de protéger

les juifs, mais aussi afin de les mettre à l'écart.

En 1373, l'axe central du "call" portait déjà officiellement le nom de "Carrer Major del Call" (grande rue du "Call"). Le quartier juif était situé des deux côtés de la rue qui porte aujourd'hui le nom de me de la Força, et de nombreuses maisons de juifs prenaient appui, au moins en ce qui concerne un de leurs côtés, sur la muraille de la ville qui était parallèle à la rue de Ballesteries. C'est au coeur de ces immeubles que se trouvait alors la deuxième des synagogues, dans un espace qui est actuellement occupé par les maisons faisant face aux escaliers de la Verge de la Pera. En 1386, Pere el Cerimoniós, qui cherchait toujours à assurer la défense de sa ville "clef du royaume", ordonna de détruire les constructions adossées à la muraille, mis à part les murs de la synagogue en question.

La décadence du "call" commença avec l'attaque de 1391. Le quartier fut mis à sac et incendié, de nombreux bâtiments furent détruits, et la situa

précaire. Les juges de la ville ordonnèrent, en 1418, d'aveugler tou

et fenêtres du "call" don-

nant sur la me de la Força. Trois ans auparavant, en 1415, le Pape avait ordonné la fermeture de la deuxième des synagogues; cependant, celle-ci ouvrit à nouveau ses portes un an après. En 1434, Bonastruc de Mestre, Astruc Aninai et Bonastruc Jucef, dirigeants de la Communauté juive de Gérone, reçurent l'autorisation de construire un bâtiment dans une des cours du "call". Il s'agissait probablement de la troisième des synagogues, qui resta en fonctionnement jusqu'en 1492. En 1444, le quartier juif avait été

limité en extension, et la rue de la Força en était entièrement exclue. En 1448, vu que l'espace était trop petit pour abriter l'ensemble de la communauté, les juges de Gérone autorisèrent les juifs à agrandir le "call" du côté de la me de la Rucha, mais à une condition: à partir de ce moment-là, et dans un délai de six jours, toutes les familles juives qui vivaient en dehors de ce quartier devaient s'y installer.

C'est en 1492 que disparut définitivement la communauté juive de Gérone. Les dirigeants de la communauté vendirent plusieurs des propriétés que celle-ci possédait, et, entre autres, la synagogue et les bâtiments annexes, qui se trouvaient dans l'espace actuellement occupé par le Centre Bonastruc ça Porta. Par la

suite, bien des siècles après (XVIe -XVIIIe siècles), les documents parlent encore de la rue "de la synagogue", de l'"ancienne école des juifs", ou de "la synagogue des juifs".

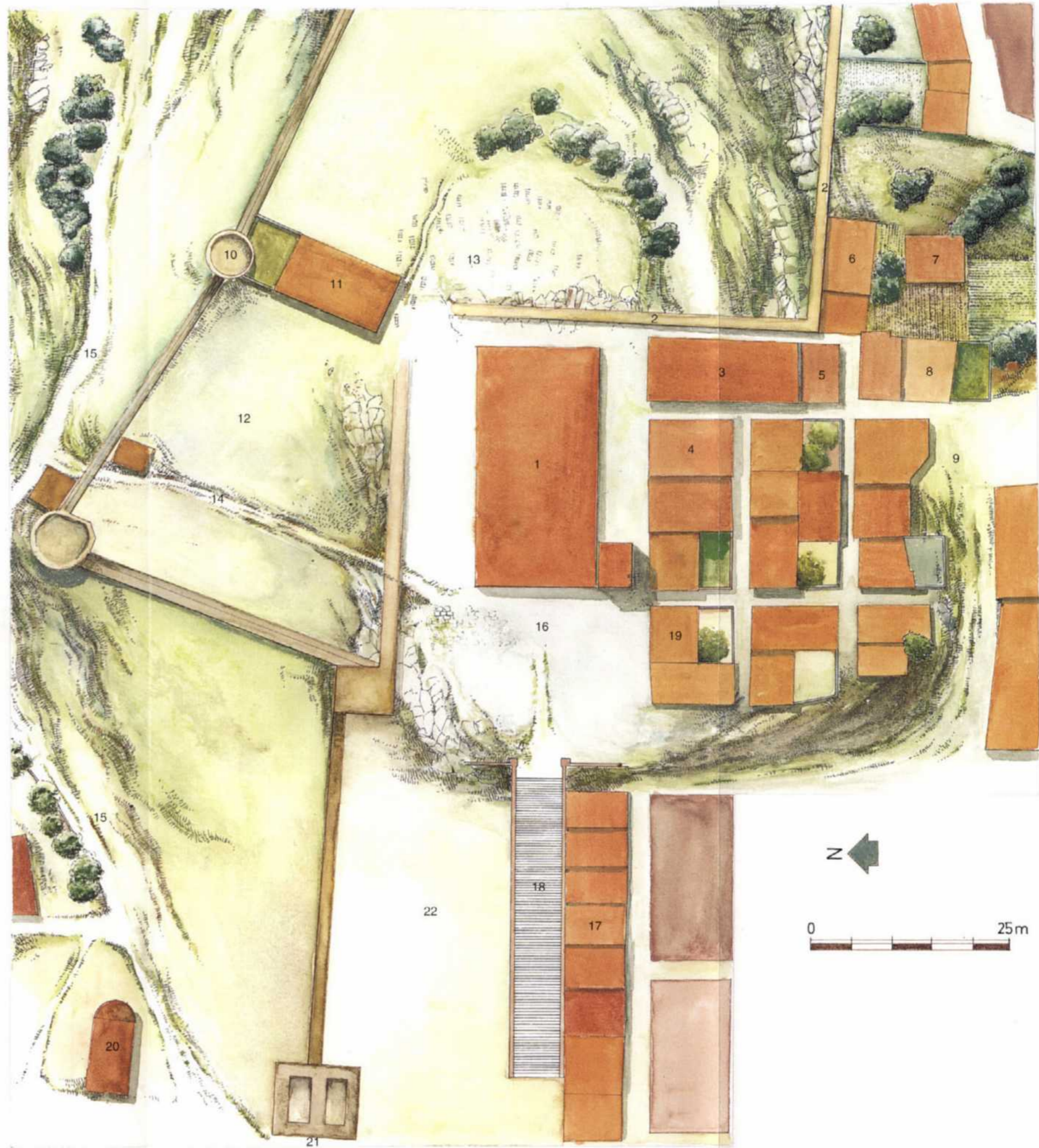
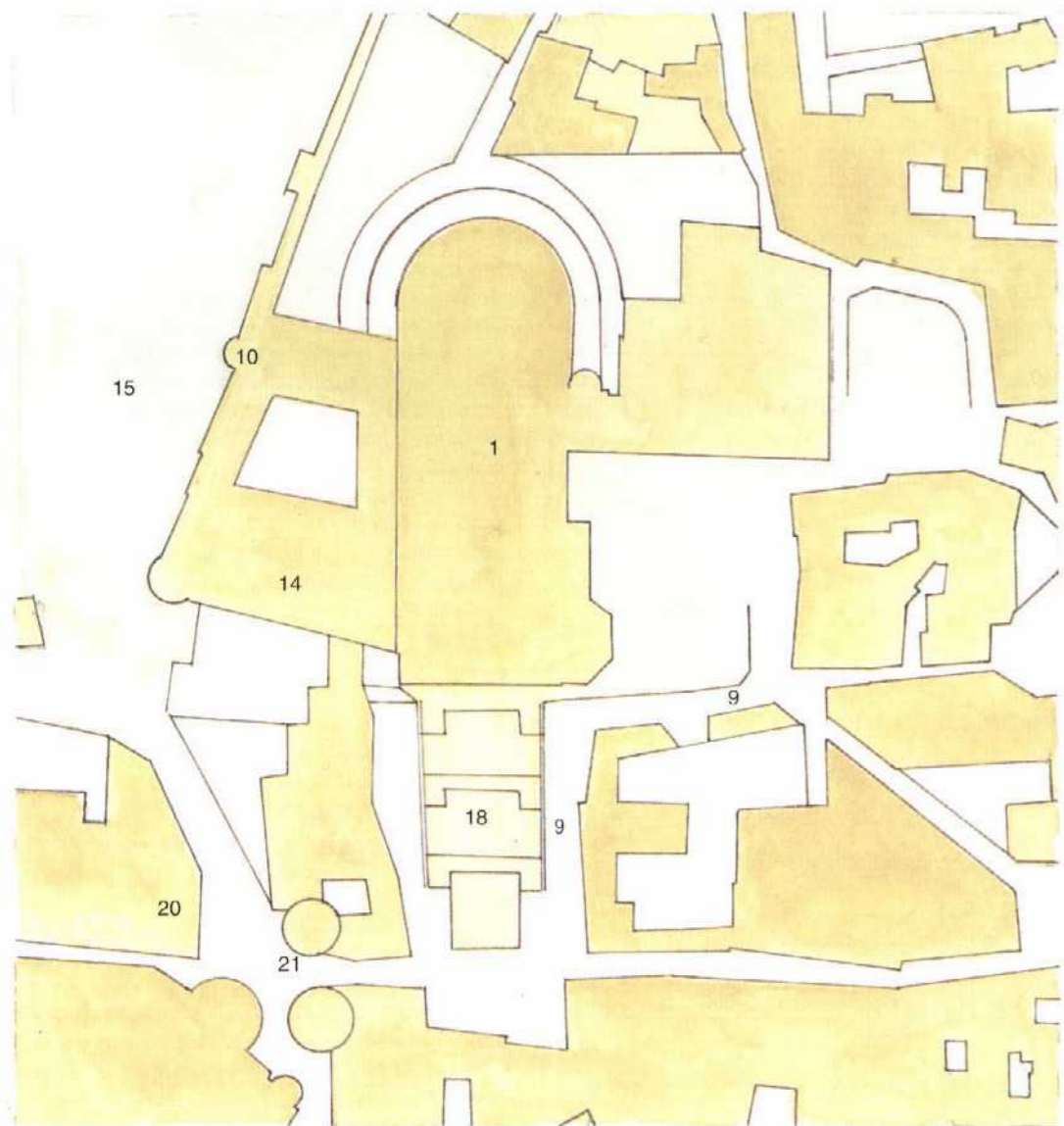
Pour conclure, on peut affirmer que la structure urbaine du quartier juif de Gérone se conserve encore d'une façon générale, mais qu'elle a subi de nombreuses et de profondes modifications au cours des siècles, depuis l'installation des premières familles juives (XIIe siècle), en passant par les réformes datant de l'époque de Pere el Cerimoniós, les attaques et les destructions (XIVe siècle), les changements subis par les nouveaux propriétaires chrétiens (XVe siècle) et les dernières réformes urbanistiques.

ELS TEMPS ANTERIORS AL CALL. SEGLES X-XI

1. Catedral pre-romànica (988). El campanar d'aquesta església és mencionat encara el 1128 formant part del temple romànic. ACSG, *Repertori Pontich*, I-269.
2. Muralla romana (988). ACSG, *Repertori Pontich*, I-269.
3. Palau comtal (988). ACSG, *Repertori Pontich*, I-269.
4. Sinagoga (988). ACSG, *Repertori Pontich*, I-269.
5. Casa Gausfred Poleni (988). ACSG, *Repertori Pontich*, I-269.
6. Cuina i altres dependències del Palau Episcopal. Per aquest sector el document situa la xenodòquia mencionada per primer cop el 982. MARQUÈS, J. & MARQUÈS, J. M. (1960): *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. XIV, pàg. 263.
7. Casa i terres de Guitart levita (994). MARQUÈS, J. & MARQUÈS, J. M. (1960).
8. Cases de Guifred i Golfred (994). MARQUÈS, J. & MARQUÈS, J. M. (1960).
9. Via que va a Gironella (994). És la primera menció d'aquest topònim. MARQUÈS, J. & MARQUÈS, J. M. (1960). (Pujada a la Catedral).
10. Torre Júlia mencionada com a "torre rodona" (1020). MARQUÈS, J. M. (1993) *Cartoral de Carlemany*, vol. I, núm. 80.
11. Casal i pati de la comtessa Ermessenda (1020). MARQUÈS, J. M. (1993).
12. Alou de Santa Maria on viu Raimon, levita (1020). MARQUÈS, J. M. (1993).
13. Cementiri (1020). MARQUÈS, J. M. (1993).
14. Camí de Santa Maria a la muralla (979). ACSG, *Llibre d'Arxivacions*, núm. 5-122.
15. Camí de Santa Maria al gual de l'Onyar (979). ACSG, *Llibre d'Arxivacions*, núm. 5-122. (Passeig Arqueològic).
16. Pla que porta a l'església de Santa Maria (1075). MARTÍ, R. (1988) *Els inicis de l'organització feudal del Bisbat de Girona*, tesi doctoral inèdita, UAB, document núm. 327.
17. Cases adossades a les escales de la Catedral del 1035 al 1095. Documentació diversa: MARTÍ, R. (1988), ACSG, *Llibre Gran de la Sacristia Major*, fol. 64, i *Llibre Arxivacions*, núm. 7, pàg. 147.
18. Esglésies de Santa Maria mencionades per primera vegada el 1035. MARTÍ, R. (1988), Document núm. 194.
19. Cases mencionades des del 1055 on apareixen diferents cases i propietaris com Gausfred Fredani, Borrell, Guillem, Humbert, Arnau Albert... ACSG *Llibre Gran de la Sacristia Major*, fol. 6.
20. Església de Sant Just (1064). MARTÍ, R. (1988), document núm. 282. (Sant Lluç).
21. Portals de Sobrepones. Durant aquest període encara funciona el doble portal de torres geminades aixecat el segle III d.C.
22. És un espai situat entre les escales de la Catedral, la muralla i el Mercadell que la documentació no esmenta i que realment hom desconeix.

THE TIMES BEFORE THE CALL. 10TH-11 TH CENTURIES

1. *Pre-Romanesque cathedral (988). The belltower of this building is still mentioned in 1128 as forming part of the Romanesque temple. ACSG (Chapter Archives of the See of Girona) Pontich Index I, 269.*
2. *Roman wall (988). ACSG Pontich Index I, 269.*
3. *Palace of the Counts (988). ACSG Pontich Index 1, 269.*
4. *Synagogue (988). ACSG Pontich Index I, 269.*
5. *House of Gausfred Poleni (988). ACSG Pontich Index I, 269.*
6. *Kitchen and other rooms of the Episcopal Palace. The document situates in this sector the xenodochium' (inn) first mentioned in 982. MARQUES J. & MARQUES J.M. (1960), Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, n° XIV, p.263.*
7. *House and lands of Guitart, Levite (994). MARQUES J. & MARQUESJM. (1960).*
8. *Houses of Guifred and Golfred (994). MARQUES J. & MARQUESJM. (1960)*
9. *Track leading to Gironella (994). This is the first mention of this place-name. MARQUES j. & MARQUESJM. (1960). (Pujada de la Catedral)*
10. *Júlia tower, mentioned as 'round tower' (1020). MARQUESJM. (1993), Cartoral de Carlemany, vol. 1, n° 80.*
11. *Manor and courtyard of Countess Ermessenda (1020). MARQUESJM. (1993).*
12. *Allodium of Santa Maria, home of Raimon, Levite (1020). MARQUESJM. (1993).*
13. *Cemetery (1020). MARQUESJM. (1993).*
14. *Path from Santa Maria to the city wall (979). ACSG Book of Archives n° 5-122.*
15. *Path from Santa Maria to the ford over the Onyar (979). ACSG Book of Archives n° 5-122. (Passeig Arqueològic)*
16. *Open space which leads to the church of Santa Maria (1075). MARTI, R. (1988), Els inicis de l'organització feudal del Bisbat de Girona (The Beginnings of Feudal Organisation in the Bishopric of Girona), unpublished doctoral thesis, UAB Document n° 327.*
17. *Houses adjoining the Cathedral steps from 1035 to 1095. Various documents: MARTÍ, R. (1988), ACSG Major Sacristy Book, folio 64, and Book of Archives n° 2, p. 147.*
18. *Steps of Santa Maria, first mentioned in 1035. MARTÍ, R. (1988), Document n° 194.*
19. *Houses mentioned from 1055, with owners such as Gausfred Fredani' Borrell, Guillem, Humbert, Arnau Albert, etc. ACSG Major Sacristy Book folio 6.*
20. *Church of St. Just (1064). MARTÍ, R. (1988), Document n° 282. (St. Lluç).*
21. *Sobreportes gateways: during this period, the double gateway of twin towers built in the 3rd Century CE was still in use.*
22. *A space situated between the Cathedral steps, the city wall and the Mercadell, not mentioned in any documentation.*

EL CALL JUEU (SEGLES XII-XIV)

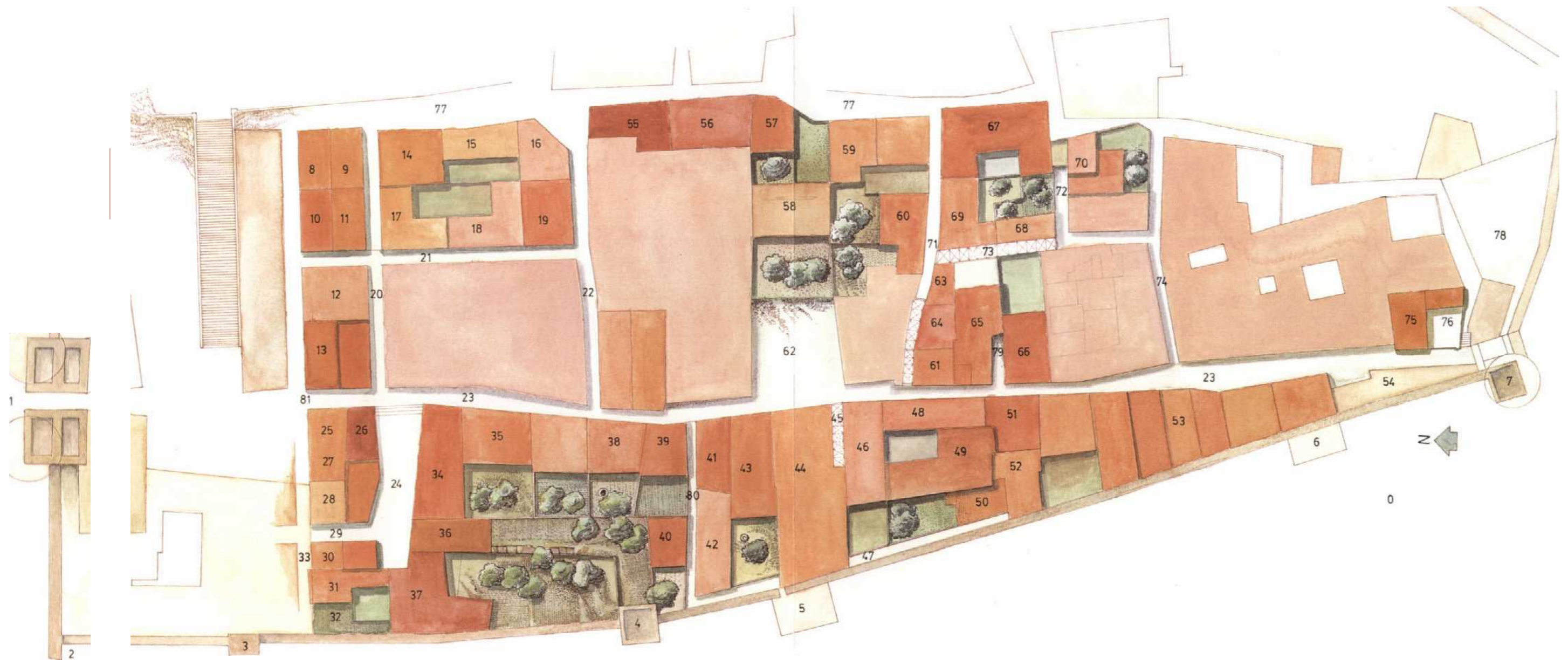
1. Portal de Sobrepones. Aquesta estructura de dues torres cilíndriques possiblement forma part del pla de fortificacions impulsat per Pere el Cerimoniós i amortitza l'antic portal baix-imperial amb dues dobles torres quadrades adossades que flanquegen l'entrada.
2. Reforç sortint de la muralla que funciona com a torre de possible origen roma. *L'Atlas Girona Ciutat* s. XVII-XX, vol. I, del COAC, així ho indica en els plànols més antics. El més clar és el núm. 1 (1667), i següents.
3. Reforç de la muralla que funciona com a torre de possible origen roma. L'únic testimoni el trobem a *l'Atlas Girona Ciutat* s. XVII-XX, vol. I, del COAC, (vegeu el núm. 1 del 1667).
4. Torre d'origen romà que figura a tots els plànols del segle XVII de *l'Atlas Girona Ciutats*. XVII-XX, vol. 1, del COAC. Altrament, els plànols del Museu d'Història de la Ciutat indiquen l'emplaçament d'aquesta estructura amagada i soterrada per la torre del campanar de l'edifici. En aquest sentit és interessant el descobriment, pocs metres al nord, de la muralla i el carrer de ronda (Excavacions del CIAG, 1977).
5. Torre de Boschmonar (segle XIV).
6. Torre del segle XIV ben documentada. Se'n poden veure les restes al carrer Ballesteries. Tanmateix en desconeixem les mesures reals.
7. Portal a la placeta del Correu Vell (portal del Call) Fou enderrocat el 1859. El primitiu portal romà amb torre quadrada és substituït per la torre rodona en temps de Pere el Cerimoniós.
8. Casa de la Ruca (1322). El 1181 pertanyia a Bru Calvet. ACSG, *Llibre Gran de la Sacristia Major*, fol. 50.
9. Forn de la Ruca (1322). El 1181 era propietat d'Arnau de Forn ACSG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, fol. 50.
10. Casa Bonanat Besalú (1319). ADG *De rubicis colorati*, 146.
11. Mahir ça Barra (1319). El 1181 pertanyia a Gaze jueu. ACSG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, fol. 50.
12. Comissió jueva (1352).
13. Propietat d'Astruch Momet (1352).
14. Almoina de la Seu (1341). ACG, *Llibre Arxivacions*, núm. 180.
15. Pere Ferrer (1341). ACG, *Llibre Arxivacions*, núm. 180.
16. Almoina judaica (1341). ACG, núm. 180.
17. Propietari desconegut.
18. Issach Navarra (1352).
19. Propietari desconegut.
20. Carrer de l'Ardiaca (el nom 1412-16). ACSG, *Llibre Gran Sagristia Major*, fol. 49 i 50.
21. Carrer (1181-82). ACSG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*.
22. Carrer (1181-82). ACSG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*.
23. Carrer del Call o Major del Call (1373). ACG, *Llibre Arxivacions*, 214 (Pia Almoina).
24. Carrer Ample (1284-95).
25. Bonestruch des Mestre (1322). ACG, *Notari Massanet*, II, fol. 65.
26. Sigrany (1322).
27. Fills de la Sibil·la (1322). 25-26-27 apareixen al mateix document. Val a dir que la localització no és segura, ja que també podria estar ubicat a l'extrem sud del Call encara que pensem que és poc probable.
28. Sant Genís.
29. Carreró de Sant Genís (1305). ACG, *Pergamins Hospital*, núm. 242.

THE CALL' (JEWISH QUARTER) (12th -14th Centuries)

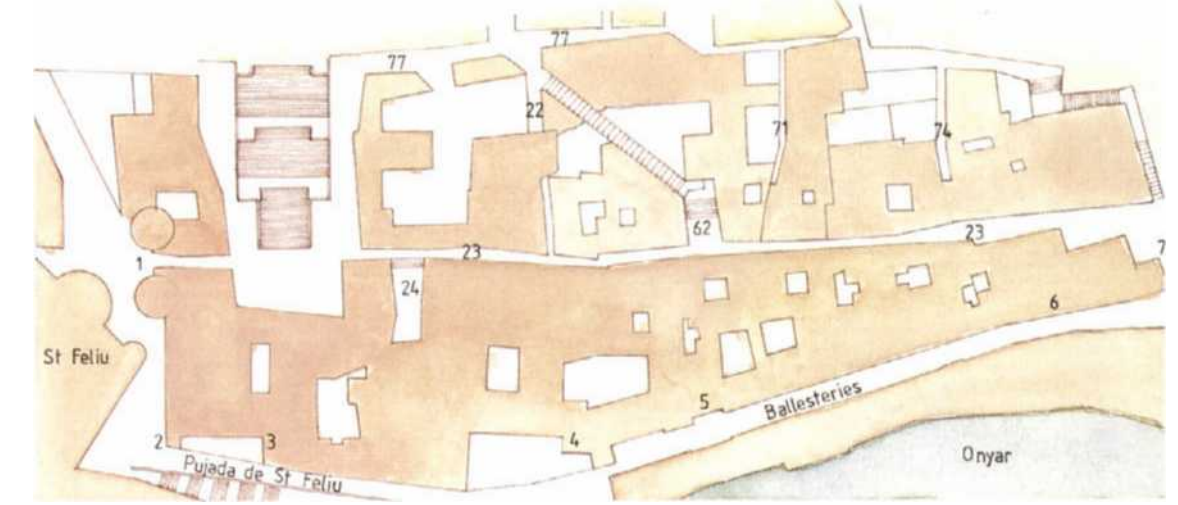
1. *Sobreportes gateway. This structure, with two cylindrical possibly forms part of the plan for fortifications promoted by Pece the Ceremonious, and makes use of the old late-imperial portal with two adjoining square double towers flanking the entrante.*
2. *Reinforcement projecting from the wall which functions as a tower, possibly of Roman origin: the Atlas Girona Ciutat s. XVII-XX, vol. 1', of the COAC (Official College of Architects of Catalonia - Girona), indicates it as such in the oldest plans. The clearest is n² 1 (1667) and those following.*
3. *Reinforcement of the wall which functions as a tower, possibly of Roman origin: the only evidente is that found in the Atlas Girona Ciutat s. XVII-XX, vol. P, of the COAC (see n° 1, of 1667).*
4. *Tower of Roman origin, which figures on all the maps from the 17th Century in the 'Atlas Girona Ciutat s. XVII-XX, vol. I', of the COAC. Other referentes are the plans of the City Historical Museum which indicate the cite of this structure, hidden and buried beneath the building's belltower. Of interest in this respect is the discovery, a few metres to the north, of the city wall and the rampart walk (Archives of the CIAG, 1977).*
5. *Tower of Boschmonar (14th Century).*
6. *Tower from the 14th Century, vell documented. Its remains can be leen in the Ballesteries street. Its trace measurements are, however, unknown.*
7. *Gateway tu the Corren Vell square - the gateway of the Call. It was demolished in 1859. The original square-towered Roman gateway mas substituted by the round tower in the time of Pere the Ceremonious.*
8. *Ruca House (1322). In 1181 it belonged to Bru Calvet. ACSG Major Sacristy Book folio 50.*
9. *Ruca bakery (1322). In 1181 it belonged to Arnau de Forn. ACSG Major Sacristy Book folio 50.*
10. *House of Bonanat Besalú. (1319). ADG (Diocesan Archives of Girona) De rubicis colorati, 146.*
11. *Mahir ça Barra (1319). In 1181 it belonged to Gaze, Jew. ACSG Major Sacristy Book, folio 50.*
12. *.ewish Commission (1352).*
13. *Property of Astruch Momet (1352).*
14. *Almshouse of the See (1341). ACG (Historical Archives of the Regions of Girona) Book of Archives, n² 180.*
15. *Pere Ferrer (1341). ACG Book of Archives, n° 180.*
16. *Judaic almshouse (1341). ACG n° 180.*
17. *Unknown property.*
18. *Issach Navarra (1352).*
19. *Unknown property.*
20. *Ardiaca street (the name, 1412-1416). ACSG Major Sacristy Book folios 49 and 50.*
21. *Street (1181-82). ACSG Major Sacristy Book.*
22. *Street (1181-82). ACSG Major Sacristy Book.*
23. *Call street or Major del Call street (1373). ACG Book of Archives, n² 214 (Pia Almoina).*
24. *Ample street (1284-95).*
25. *Bonstruch des Mestre (1322). ACG, notary Massanet, II, folio 65.*
26. *Sigrany (1322).*
27. *Sons of Sibil·la (1322). 25, 26 and 27 appear in the same document. It should be noted that the location is not certain, as it could also be situated at the southern end of the Call, although we consider this unlikely.*
28. *Sant Genís.*

- 30. Cases. Propietari desconegut (1305).
- 31. Astruch de Sant Llorenç, i a la planta baixa, al nord, el form de Sobreportes (1305). ACG, *Pergamins Hospital*, núm. 242.
- 32. Hortes de Camprodon (1295).
- 33. Carrer (1305).
- 34. Part de la propietat d'en Mossé Caent venuda a Mossé Astruch (1395).
- 35. Astruch Benet (1395).
- 36. Bellshom Escapat (1295). ACG, *Pergamins Hospital*, núm. 208.
- 37. Casa amb torre d'en Salomó (1295). ACG, *Pergamins Hospital*, núm. 208.
- 38. Abraham Soy o Soyó (1373). ADG, *Pia Almoina*, núm. 214.
- 39. Aaron Jucef (1373). Antigament d'en Jucef Issach. ACG, "Pia Almoina", *Llibre d'Arxivacions*, núm. 214.
- 40. Mordofay Boti (1341).
- 41. Issach Efraim (1341). ADG, *Pia Almoina*, núm. 13.
- 42. Asmies Cabrit (1341).
- 43. Vidal Ravaia (1341).
- 44. Sinagoga.
- 45. Carrer. No és segur que arribés a tocar la muralla. En el segle XV és un carreró sense sortida cobert amb volta i que dona accés a la sinagoga (1415).
- 46. Astruch Caravida (1350-1400). El 1160 la propietat pertanyia a un tal Caravida, jueu. ACG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, fol. 8.
- 47. Carrer de ronda de la muralla que existeix des d'època romana i que Pere el Cerimoniós ordenarà que es torni a obrir en els llocs on s'ha construït al seu damunt.
- 48. Mossé (1160). ACSG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, fol. 8.
- 49. Mordechai (1160). ACSG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, fol. 8.
- 50. Pere Giralt (1160). Probablement es tracta de la mateixa propietat que el jueu Abraham Bisbal posseeix al Call el 1318. ACG, "Pia Almoina", *Llibre d'Arxivacions*, núm. 122.
- 51. Bonisach (1160).
- 52. Sancto (1160).
- 53. Correspon a un conjunt de cases poc perfilat, però del qual posem alguna dada:
Les cases presenten façana al carrer del Call i es projecten fins a la muralla.
Tres és el nombre mínim de propietats.
El 1315 un tal Momet apareix com a propietari d'una casa en aquest sector.
El 1363 apareixen tres propietaris, de nord a sud: Bonastruc de Blanes, Abraham Ravaia i Rubèn Samuel.
ACG, "Pia Almoina", *Llibre d'Arxivacions*, núm. 187.
- 54. Dependències que després seran de la presó. Cal veure el plànol núm. 157 de l'Atlas del COAC.
- 55. Rubèn Figuera (1326). *Mayor de Ficulnea*, ADG, *Llibre d'Arxivacions*, 24.
- 56. Daniel Teroci (1326).
- 57 a 61. Possessions jueves al segle XV.
- 62. Plaça que al segle XV es coneixerà com a plaça de Sant Llorenç.
- 63 a 70. Possessions jueves al segle XV.
- 71 a 74. Carrers.
- 75. Issach Ravaia (1326).
- 76. Samuel Astruch (1326).
- 77. Carrer de la Ruca. AHCG, *Llibre Arxivacions*, núm. 180.
- 78. Castell de Cabrera, després de Recasens.
- 79. Carreró sense sortida mencionat el segle XV com a carrer d'ús mig privat.
- 80. Carrer (1373).
- 81. Portal Sobirà del Call (1356).

- 29. *Alley of Sant Genis (1305). ACG Parchments of the Hospital, n° 242.*
- 30. *Houses, owner unknown (1305).*
- 31. *Astruch de St. Llorenç and, on the ground floor, to the north, the Sobreportes bakery (1305). ACG Parchments of the Hospital, n° 242.*
- 32. *Vegetable gardens of Camprodon (1295).*
- 33. *Street (1305).*
- 34. *Part of the property of Mossé Caent sold to Mossé Astruch (1395).*
- 35. *Astruch Benet (1395).*
- 36. *Bellsom Escapat (1295). ACG Parchments of the Hospital, n° 208.*
- 37. *House with tower of Salomó (1295). ACG Parchments of the Hospital, n° 208.*
- 38. *Abraham Soy or Soyó (1373). ADG Pia Almoina n° 214.*
- 39. *Aaron Jucef (1373). Previously of Jucef Isaac. ACG Pia Almoina Book of Archives n° 214.*
- 40. *Mordofay Boti (1341).*
- 41. *Issach Efraim (1341). ACG Pia Almoina n° 13*
- 42. *Asmies Cabrit (1341).*
- 43. *Vidal Ravaia (1341).*
- 44. *Synagogue.*
- 45. *Street. It is not certain whether or not it reached the city wall. In the 15th Century it was a blind alley covered with an arch vault and giving access to the synagogue (1415).*
- 46. *Astruch Caravida (1350-1400). In 1160 the property belonged to a Jew called Caravida. ACSG (Historical Archives of the City of Girona) Major Sacristy Book, folio 8.*
- 47. *Street running along the city wall, which had existed since Roman times, and which Pere the Ceremonious ordered to be re-opened where it had been built upon.*
- 48. *Mossé (1160). ACSG Major Sacristy Book, folio 8.*
- 49. *Mordechai (1160). ACSG Major Sacristy Book, folio 8.*
- 50. *Pere Giralt (1160). This is probably the same property as that owned by the Jew Abraham Bisbal in the Call in 1318. ACG Pia Almoina Archives, n° 122.*
- 51. *Bonisach (1160).*
- 52. *Sancto (1160).*
- 53. *This corresponds to a group of houses which is ill-defined, but of which we have some data. The houses had a façade on the main street of the Call and projected towards the city wall. There were a minimum of three properties. In 1315 one Momet appears as the owner of a house in this sector. In 1363 three owners appear: from north to south, Bonastruc de Blanes, Abraham Ravaia and Rubèn Samuel. ACG Pia Almoina Book of Archives, n° 187.*
- 54. *Buildings which would later be the prison. See Plan n° 157 of the Atlas of the COAC.*
- 55. *Rubèn Figuera (1326). Mayor de Ficulnea, ADG Book of Archives, 24.*
- 56. *Daniel Teroci (1326).*
- 57-61. *Jewish possession in the 15th Century.*
- 62. *Square which in the 15th Century came to be known as the square of St. Llorenç.*
- 63-70. *Jewish possessions in the 15th Century.*
- 71-74. *Streets.*
- 75. *Issach Ravaia (1326).*
- 76. *Samuel Astruch (1326).*
- 77. *Ruca Street. AHCG (Historical Archives of the City of Girona) Book of Archives, n° 180.*
- 78. *Castle of Cabrera, later Recasens.*
- 79. *Blind alley mentioned in the 15th Century as a street of semi-private use.*
- 80. *Street (1373).*
- 81. *Portal Sobirà (upper gateway) of the Call (1356).*

PLÀNOL DE SITUACIÓ

0 25m

CASES PROPIETAT DEL CALL JUEU
PARTS DEL CALL DELIMITADES AMB DADES NO DOCUMENTALS
CARRER COBERT AMB ARCS I/O VOLTES

EL CALL JUEU EL 1492

- Propietat de Bonastruch Benavist. Comprada per Joan Serra el dia 29 de juliol de 1492 ACG, Notari Nicolau Roca, Notaria primera, vol. 497; MIRAMBELL, *Los judíos...*, pàg. 661.
- Família Vidal.
- Joan Serra.
- Sinagoga 2a. Aquest edifici, l'antiga sinagoga, fou venut el dia 12 de juliol de 1492 a la Sag'istia Major de la Seu ACG Notari Nicolau Roca, Notaria Primera, vol. 496; MIRAMBELL, *Los judios...*, pàg. 657.
- Casa Mercader. Mireu referències relatives a la sinagoga 2a.
- Casa Nicolau Roca. Miren referències relatives a la sinagoga 2a.
- Horts i patis d'en Nicolau Roca. Mireu referències relatives a la sinagoga 2a.
- Casa Mateu Sampsó. Mireu referències relatives a la sinagoga segona.
- Sinagoga 3a, escoles de l'Aljama, casa de les dones, hospital i banys. Els terrenys foren comprats el 1434 per t'Almoïna jueva (AHCG, *Manual d'Acords*, núm. 52, fol. 22; ESCRIBÀ-FRAGO, *Documents...*, núm. 1016). Aquest conjunt fou venut el dia 9 de julio de 1492 a Jordi Rafart (ACG, Notari Nicolau Roca, Notaria Primera, vo l. 496; MARQUÈS, *La sinagoga...*, pàg. 230-232).
- Casa d'en Miquel Escolà, abans d'en Lleó Aninai. La venda s'efectuà el dia 28 de juny de 1492 (ACG, Notari Nicolau Roca, Notaria Primera, vol. 497; MIRAMBELL, *Los judios...*, pàg. 663).
- Casa Joan Miró.
- Hort d'en Jusef Piera.
- Casa d'en Jusef Piera.
- Propietat d'en Vidal Piera.
- Carnisseria jueva (ACSG, *Repertori Pontich*, l, 258; MARQUÈS, *La sinagoga...* pàg. 233).
- Casa d'Abraham del Portal.
- Pati de l'Aljama (ACG, Notari Nicolau Roca, Notaria Primera, vol. 496; MIRAMBELL; *Los judíos.*, pàg. 663).
- Casa d'en Nonasell.
- Casa d'en Lluís Climent.
- Casa d'en Bellshom Mahir Caracosa.
- Casa d'en Jaume Falcó.
- Carreró.
- Carreró.
- Carrer cobert.
- Antic carrer Aninai (carrer Sant Llorenç).
- Plaça de Sant Llorenç.
- Carrer de Sant Llorenç.
- Carrer de la Ruca.
- Castell de Recasens.
- Portal del Call (AHCG. Correspondència amb Barcelona, Lligall n.ºm. 1 (1300-1639); ESCRIBÀ-FRAGO, *Documents...*, núm. 1057).
- Pia Almoïna.

- Clausura del Call.
- Ampliació de la clausura no reeixida.
- Pou.

THE JEWISH QUARTER IN 1492

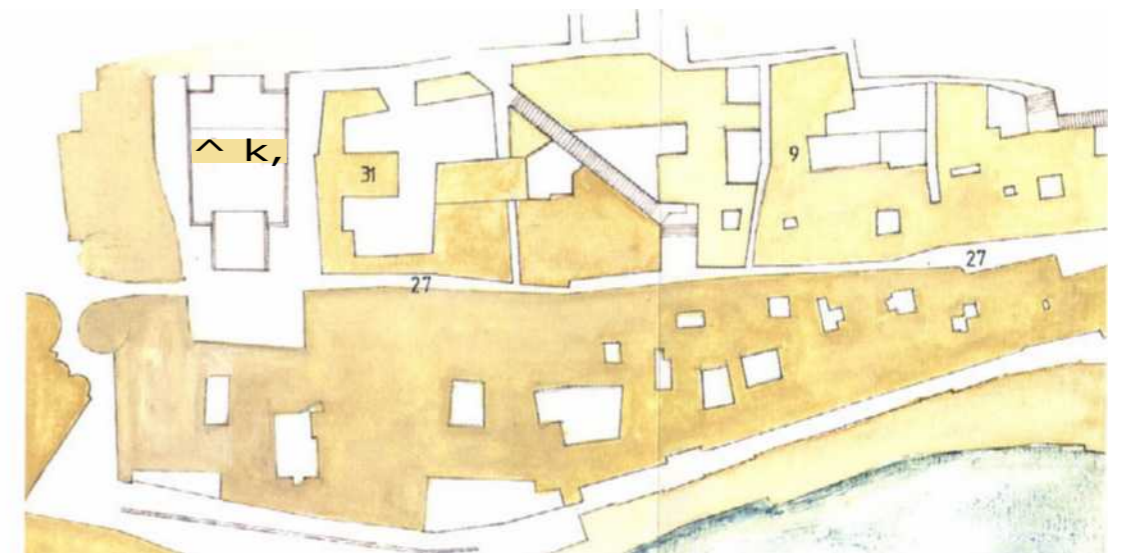
- Property of Bonastruch Benavist. Purchased by Joan Serra ora the 29th of July 1492, ACG, Notary Nicolau Roca, First Notary's office, rol. 497, MIRAMBELL, Los judios...*, pago 661.
- Vidal family*
- Joan Serra.*
- 2nd synaagogue. This building, the old synagogue was sold 00 the 12 II) of July 1492 to the Senior Sacristan of the Cathedral, ACG, Notary Nicolau Roca, First Notary's office, vol. 496. MIRAMBELL, Los judios...*, page 657.
- Mercader House. See referentes relative to the 2nd synagogue.*
- House of Nicolau Roca. See referentes relative to the 2nd synagogue.*
- Vegetable gardens and courtyard of Nicolau Roca. See referentes relative to the 2nd synagogue.*
- House of Mateo Sampsó. See referentes relative tu the second synagogue.*
- 3rd synagogue, schools of the Jewish commurity ("Aljama) ,i land was bought in 1434 by the Jeu'ish Charity (AHCG, Book of Agreements, n ° 52, page 22; ESCRIBÀ-FRAGO, Documents..., n ° 1016). This complex vas sold on the 9th of July 1492 to Jordi Rafart (ACG, Notar)! Nicolau Roca, First Notary's office, vol. 496, MARQUÈS, La sinagoga..., pages 230-232).*
- House of Miquel Escolà, previously of Lleó Aninai. The sale i First Notary's office, vol. 497, MIRAMBELL, Los judios...*, page 663).
- House of Ioan Miró.*
- Vegetable tarden of Iusef Piera.*
- H ouse of Iusep Piera.*
- Property of Vidal Piera.*
- Jewish butcher's (ACSG, Pontich Index, I, 258; MARQUES, La sinagoga..., page 233).*
- House of Abraham del Portal.*
- Courtyard of the "Aljama" (ACG. Notary Nicolau Roca, First Notary's office, vol. 496, MIRAMBELL; Los judios...*, page 663).
- House of Nonasell.*
- House of Lluís Climent.*
- House of Bellshom Mahir Caracosa.*
- House of Jaume Falcó.*
- Alley.*
- Alley.*
- Open street.*
- Former Aninai street (St. Llorenç street)*
- Square of St. Llorenç.*
- Street of St. Llorenç (Força street).*
- Ruca street.*
- Castle of Recasens.*
- Gateway of the "Call" (AHCG, Corerspondence with Barcelona, filo n" 1 (1300-1639); ESCRIBÀ-FRAGO. Documents... n ° 1057).*
- Pia Almoïna (Holy Almshouse).*

REY:
- *Enclosure of the Call.*
- *Enlargement of the Call which did llot prosper.*
- *Well.*

- RECINTE DEL CALL JUEU ABANS DE L'EXPULSIÓ
- ULTIMES PROPIETATS JUEVAS
- CARRER COBERT AMB ARCS 1/0 VOLTES
- LÍMIT DE L'AMPLIACIÓ DE LA CLAUSURA DEL CALL

ari 2. 25m

Edita: Ajuntament de Girona

Autors:

Josep Canal i Roquet, Eduard Canal i de Diego,
Josep M. Nolla i Brufau, i Jordi Sagrera i Aradilla (EHU/Girona).

Realització cartogràfica: J. Sagrera

© J. Canal, E. Canal, J.M. Nolla i J. Sagrera.

© Ajuntament de Girona

Disseny: Joan Casanovas

Fotocomposició: Imatge i Lletra, s.l.

Impressió: Dalmau Carles, Pla, s.a.

Dip. legal: GI-384/95

ISBN: 84-86837-51-0

HISTÒRIA URBANA DE GIRONA

Reconstrucció cartogràfica

